

Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi (İSMUS), I/1 (2016), s. 1-42

OSMANLI DEVLETİ'Nİ KUZAY AFRIKA'DA KALICILAŞTIRAN SEFER: TUNUS SAVAŞI (1574)

Ahmet KAVAS*

Özet

Osmanlı Devleti Akdeniz'de İspanya kralı Şarlken ve oğlu II. Filip'in Hıristiyanlık adına Kuzey Afrika'da yürüttükleri İslam düşmanlığına karşı büyük bir mücadele başlattı. Padişahlardan I. Selim, Kanuni Sultan Süleyman ve II. Selim yerel Müslüman halktan aldıkları yardımlarla 1516'dan 1574 yılına kadar 58 yıl aralıksız süren çoğu deniz savaşları ile İspanyol üstünlüğünü bitirmek için uğraştılar. Ülkelerinde esaretten kötü hayat şartları içindeki Endülüslü Müslümanları yok olmaktan kurtarıp Mağrip şehirlerine yerleştirdikleri gibi bu bölgenin istila edilmesini de önlediler. İspanya öncülüğündeki Avrupalılar ile Osmanlıları bir kez daha karşı karşıya getiren 1574 yılındaki Tunus Savaşı yaşanan büyük mücadeleye son noktayı koyan hamle oldu. Öyle ki burasının sürekli korunabilmesi için Cezayir, Trablusgarp ve Tunus isimli İstanbul'a bağlı üç eyaletin kurulması sayesinde 19. yüzyılın ortasına kadar bütün bölge huzur içinde bir hayat sürdü. Tüm Osmanlı savaşları içinde üzerinde fazla durulmadığı için önemi ihmal edilen bu büyük seferin en ince ayrıntılarının tespiti için farklı alanlarda yapılacak çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tunus, Halkü'l-Vâdî, Osmanlı Devleti, İspanya Krallığı, II. Selim, II. Filip, Barbaros Hayrettin Paşa, Kılıç Ali Paşa.

* Prof. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Siyasi Tarih Anabilim Dalı, ahkavas@gmail.com

MILITARY EXPEDITION THAT MADE THE OTTOMAN EMPIRE PERPETUAL IN NORTH AFRICA: BATTLE OF TUNIS (1574)

Abstract

Ottoman Empire started a great struggle in Mediterranean against the hostility to Islam which was conducted by King of Spain Charles V and his son Philip II on behalf of Christianity in Africa. From the Sultans of Ottoman Empire; Selim I, Suleiman the Magnificent and Selim II strived in order to put an end to the Spanish supremacy via lots of non-stop maritime warfare during 58 year, from 1516 to 1574 with assistances of local Muslim people. They not only saved Andalusian Muslims, who were surviving under the circumstances worse than slavery in their country, from extinction and settled them in Maghreb cities, but also prevented the region against invasion. Battle of Tunis (1574), which confronted the Ottomans and Europeans led by Spain, put an end to the ongoing great struggle. Thanks to the construction of three provinces as Algeria, Tripolitania and Tunis on the purpose of assuring continuous protection; the region survived in peace till the middle of 19th century. Researches in different fields are needed so as to clarify the most important details of this military expedition which is ignored as there are no lots of research in all the wars of Ottoman Empire.

Keywords: Tunis, Halku'l-Vadi, Ottoman Empire, Kingdom of Spain, Selim II, Philip II, Barbarossa Hayreddin Pasha, Uluj Ali Pasha.

Giriş

Osmanlı savaşları içinde hayati önemi göz önüne alındığında hakkında yeterli araştırma yapılmadığı için varlığı unutulmaya yüz tutan ve dünya genelinde 1574 yılında yaşanan olaylar arasında mutlaka bilinmesi gerekenlerden birisi Papalığın da yönlendirmesiyle Avrupa'nın çoğunluğunun desteğini arkasına alan İspanyolları Osmanlılarla karşı karşıya getiren Tunus Savaşı'dır. Yavuz Sultan Selim'in 16. yüzyılın başında Akdeniz'de dönemin şartları içinde zorunlu olarak Türk nüfuzunu hissettirmek için başlattığı mücadelesi oğlu Kanuni Sultan Süleyman tarafından daha geniş kapsamlı takip ettirildi. Yarım yüzyılda Kuzey Afrika sahillerinin en eski yerleşim yerlerinden Tunus şehri ile bazı kasabaların bir türlü ele geçirilememeleri hariç Mağrip büyük oranda kurtarıldı. Torunu II. Selim'e ise vefatı öncesinde adeta kangrene dönüşen ve uğruna onbinlerce sivil ve askerin feda edildiği bu bölgeyi düşman elinden alıp padişahlığını büyük bir zaferle taçlandırma imkânı doğdu. Osmanlı'nın uzak sınırlarında büyük gelişmelerin yaşandığı 1569 yılında Güney Arabistan sahillerinde idari taksimata yeniden dahil edilen Yemen ile Tunus'un can damarı konumundaki Halkü'l-Vâdi isimli kalesi dışında sur içindeki eski ve merkezi yerleşim yeri ele geçirildi. Dahası 1571'de de Kıbrıs'ın kalıcı olarak İstanbul'a bağlanması padişah için kısa sürede üç büyük başarıya dönüşürken aynı yıl bir anda yaşanan ve facia olarak anılan İnebahtı adeta öncekilerin sevincini unutturacak kadar devleti sarsıverdi. Beklenmedik yenilginin en büyük müsebbibi olarak gösterilen Veziriazam Sokullu Mehmed Paşa'nın bir anlamda umutsuzluğun zirvede olduğu bir dönemde bu defa devlet tecrübesini, devrin güçlü kaptanlarını, ordu komutanları ve bilumum askeri gücünü göstermesi fazla zaman almadı. Kuzey Afrika'ya bir kez daha kalıcı şekilde yerleşmeye çalışan İspanyol yayılcılığına karşı yok edici darbeyi Tunus'ta vurma teşebbüsü büyük bir kararlılığın eseri oldu. Bölgenin tamamını tüm benliği ile yok edici istiladan korumayı hedefleyen ve Osmanlı, İspanya ve özellikle bugünkü Tunus tarihi için bu savaşın tüm ayrıntılarının ortaya konması bir ihtiyaçtır.

Bu makalede Tunus Savaşı öncesinde buraya yapılan diğer müdahaleler, bizzat bunun hazırlayıcı sebepleri, yaşanması ve ilerleyen devirlere etkisi üzerinde durulacak, ayrıca Osmanlıların Afrika'nın sadece kuzeyi için değil olabildiği kadar tüm güney sahillerinin, özellikle Akdeniz'in doğusu

ile batısı arasında donanmasının sıkıntısız geçişi dahil her türlü ulaşımının güvenliği açısından hayati konumu ele alınacaktır. Kendisi unutulacak kadar ihmal edilse de bu büyük olayın aydınlatılması açısından ciddi bir eksikliğin ilgili kaynaklar ışığında ele alınıp özellikle tarihimizdeki kara ve deniz savaşlarımız arasındaki önemine de vurgu yapılacaktır. Böylece bir taraftan 16. yüzyıl içinde Endülüsten ve Akdeniz'in güney sahillerindeki dindaşlarından yaklaşık 80 yıl boyunca yardım çığıkları alan Osmanlıların bir kez daha gerekli hazırlıkları yaparak onların acılarıyla dolu beklentilerini mümkün olabildiği oranda teskin etmeleri de ele alınacaktır.

Avrupalılar kendileri açısından Tunus'u ellerinden kimsenin alamayacağına ve zaferle tamamlayacaklarına kesin gözüyle baksalar da bu hamlelerinde hezimet beklemedikleri biçimde tattılar, dahası Osmanlılar sömürgeci niyetlerini üç asır daha erteleyecek şekilde Akdeniz'deki tüm dengeleri değiştirecekti (Kavas, 2006: 103-108). Osmanlı Padişahı II. Selim'in İspanya kralı II. Filip'e (Felipe/Philippe) karşı bu kesin başarısının ne anlama geldiği, bu çalışmayla daha iyi anlaşılacaktır. Bir anlamıyla Fernand Braudel'in Akdeniz'in 16. yüzyıldaki uluslararası ilişkilerini dönemin Alman İmparatoru ve İspanya Kralı'nın adıyla tekelleştirme gayreti karşısında ona en büyük yenilgisini tattıran Osmanlı Padişahının hakkının özellikle verilmesi üzerinde durulacaktır.¹

Dönemin en büyük askeri gücüne sahip iki imparatorluğundan birisinin Afrika'nın kuzey kıyılarında var ya da yok olması anlamına gelen, hatta kıtanın doğusunda ve Kızıldeniz'e yerleşme gayretindeki Portekiz varlığını dolaylı şekilde etkileyecek Tunus Savaşı'nın hazırlayıcı sebepleri iki ordunun bir ayı aşan çatışmaları sürecinde yaşadıkları kadar dikkat çekicidir. Özellikle tüm Ortaçağ boyunca Müslümanların sadece bölge tarihi için değil tüm insanlık medeniyetinin altın asırlarına imza atan Endülüste dindaşlarından geriye kalabilenlerin akıbeti de bir anlamda bu mücadele ile yeni bir döneme girdi. Zira 13. yüzyılda başlayan ve takip eden üç asır içindeki adım adım yok edilişleri sürecinde ayakta kalmayı başarabilen ve Beni Ahmer de denilen Gırnata'daki Nasriler'in 1492 yılında hâkimiyetleri adına neleri varsa tamamını İspanya lehine kaybetmelerinin

¹ Fransız tarihçi Fernand Braudel'in *La Méditerranée et le monde méditerranéen à l'époque de Philippe II* başlıklı kitabını Türkçe'ye tercüme eden Mehmet Ali Kılıçbay kitabın adındaki II. Filip kısmı çıkarmış ve *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası* şeklinde yayınlamıştı (İstanbul: Eren Yayıncılık, 1989 (I) ve 1990 (II)).

üzerinden henüz 20 yıl bile geçmemişti ve tam bir umutsuzluk içindeydiler. Dayanılacak tüm askeri güçlerinin tükenmesiyle Hıristiyanların acımasız insafına bırakılan bu çaresiz Müslüman toplumun Avrupa'dan gelecek ve onları yok etmeye yönelik küçük veya büyük hiçbir tehlikeli adımı önleyemeyeceği bir durumdan kurtarılması gerekiyordu. Dahası istila felaketi giderek büyümüş ve kısa zamanda Kuzey Afrika bölgesine de sıçrayarak İspanyol işgali bölgeyi geçmişte benzeri ancak Roma, Vandal ve Bizans asırlarında yaşandığı gibi çepeçevre sarmıştı. Bugünkü Libya'nın başkenti Trablusgarp'ın da 1510 yılındaki işgali ile yakılıp yıkılan, halkı acımasızca öldürülen veya esir edilen, geriye sağ kalabilenlerin de çoğunun çöl tarafına çekildiği boşaltılmış bir coğrafyanın imdadına yetişen Osmanlı Devleti'nin Akdeniz'de yarım asrı aşan mücadelesinin en zor ama başarıyla tamamlanmış hamlelerinden birisinin bu savaş olduğunda kuşku yoktur.

Tarihî şehirleri birer birer işgal edilen Mağrib'in yerel hanedanları ayakta kalsalar bile iktidarları için yeri geldiğinde en azılı düşmanları İspanyollarla bile işbirliğinden çekinmedikleri tutarsız, hatta yıkıcı siyasetlerinden bunalan Müslüman tebaalarının İstanbul'a kadar gelen yardım çağrılarına askeri desteklerle verilen cevaplarla bölgenin geleceğinin yeniden belirlenmesi bir zorunluluk halini aldı. Bir an evvel imdatlarına koşma, onları her türlü zulümden ve yok oluştan kurtarma gayesiyle verilen bu müspet cevaplar sayesinde Avrupalıların tüm bölgede başlattıkları geçici işgallerini kalıcı hale dönüştürme hedeflerinin tamamen yok edilmesinden başka çare yoktu. Karşılarındaki en tesirli engeli Osmanlı Devleti'nin çıkaracağı ihtimalinin yersiz olmadığı bizzat yaşanarak anlaşıldı. Bölgedeki Müslümanlarla 1500'lü yıllara girildiği bir dönemde başlatılan ve tüm 16. yüzyıl boyunca yaklaşık 70 yıla yakın bir dönemde her alanda devam eden dindaşlık temelli geniş çaplı dayanışmanın etkisi 20. yüzyılın başında kıtayı saran ve tüm değerleri yok edici sömürgeci istilaya kadar aralıksız devam etti.

Kuzey Afrika'da yaşanan bu kıyasıya mücadele özellikle İspanya öncülüğündeki Hıristiyanları artık ilerisini öngörmekte zorlandıkları, hatta bölgede yok olmaları pahasına tüm hedeflerini gerçekleştirmeleri veya vazgeçecekleri bir kararı vermeleri aşamasına getirdi. Ya Tunus şehrini merkez yapıp buradan hareketle Osmanlıları yeni yerleşmekte oldukları kıtanın tamamından söküp atacaklardı veya bir daha bu tarafa dönmek

üzere bölgenin geleceği için besledikleri niyetlerine kendileri veda etmek zorunda kalacaklardı (Cezar, 1959: III, 1259).

Makalede kullanılan kaynakların başında Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki Mühimme Defterleri o döneme ait hükümler bulundurması sebebiyle esas olup bunların bir kısmını ilk defa Aziz Samih İltter kullanmış ve bizzat *Şimâli Afrikâda Türkler* isimli kitabındaki Tunus Savaşı ile ilgili bölümde ayrıntılı olarak incelemiştir. Kullandığı bu arşiv belgeleri dolayısıyla bu eseri öncelikli olarak zikrettik. Aslında bu savaşa en yakın dönemde yaşayan Mustafa Selânikî'nin *Târîh-i Selânikî* (Friburg, 1970: 115-119) ve İbrahim Peçevî'nin *Tarih-i Peçevî'si* de meseleye özet şeklinde de olsa temas etmişlerdi (Peçevî, 1980: 501-502). Osmanlıların kendi dönemine kadar yaptıkları deniz savaşları konusunda en özel ve temel kaynak Kâtip Çelebi'nin (ö. 1656) *Tuhfetül-Kibâr fî Esfâri'l-Bihâr*'ıdır. Tunus Savaşı'nı da ana hatlarıyla çok erken bir dönemde ele alıp anlatması ve adeta bu konu hakkında da ilgilenen herkesin ufkunu açması sebebiyle en temel müracaat kaynağıdır. Vakanüvis Es'ad Efendi *Tunus Ahvâli* isimli yazma eserini geç dönemde kaleme almış olmakla birlikte üç asırlık Osmanlı eyaleti hakkında bilgi verirken İspanyollarla yaşanan bu mücadeleye özel yer ayırmıştı. Batılı kaynaklar içinde 1573 yılında Lyon'da basılan konu ile birinci elden alakalı Benoit Rigaud'un *La conquête de Tunes en l'année présente MDLVXXIII* (1573) eseri, *Histoire générale des Turcs*² başlıklı 1662 yılında basılan derleme matbu kitap bu meselede karşı tarafın yaklaşımını vermeleri açısından önemsenen kaynaklardan sadece bir kaçıdır. Ne var ki 20. yüzyılda en itibar edilen ve ciltler dolusu malumat ihtiva eden İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın *Osmanlı Tarihi* (III, 46-47) dahil birçok önemsedığımız kitapta Tunus Savaşı'nın sadece birkaç paragrafta geçiştirilmesi bu konunun dikkatlerden kaçmasını ve ayrıntılı incelenmesini dolaylı etkilemiştir. Emrah Naki'nin "1574 Tunus Seferi Üzerine Yeni Bir Bakış" başlığıyla sunduğu ve yayınlanmış tebliği aslında bu konunun araştırmacıların dikkatine çekecek değerde olduğunu göstermektedir³.

² Bu eser birçok tarihçi tarafından kaleme alınmış çalışmaların bir araya getirilmesinden ibaret olup yazarları Atinalı Laonicus Chalcondyle (ö.1490) ile Michel Baudier (ö.1645), Nicolas de Nicolay (ö.1583), Thomas Artus (ö.1614) ve François Eudes de Mézeray (ö. 1683) idi. Eserin Latince kısımlarının Fransızca tercümesini Blaise de Vigenère (ö.1596) yaptı. Bu eser iki cilt halinde en son 1662'de Paris'te tüm ilaveleriyle basıldı. Biz makalenin kaynakçasında ele alınan konuyla ilgili 1600'lerin başına kadar olan gelişmeleri Thomas Artus ilave ettiği için onun adını zikredeceğiz.

³ Naki (*OTAM*, 40/Güz 2016, 129-144) bu tebliğinde Ricardo Gonzales Castrillo'nun Tunus Savaşı'na katılıp esir düşen ve İstanbul'a getirilip bir müddet burada geçirdiği esaret

Mağrip Hanedanlarının Osmanlı Karşısındaki Tutumları

Osmanlıların 16. yüzyılda Mısır'dan Fas'a kadar tüm Güney Akdeniz sahillerine ilgi duydukları dönemde Kahire'de Memlûklüler, Libya ve Tunus'ta Hafsîler, Cezayir'in bugünkü başkentinde Beni Mezganne kabilesi, doğusunda Tilimsân'da Zeyyâniler (Abdülvâdiler) ve Merâkeş'te Sa'dîler hüküm sürmekteydiler. Bunların içinde Memlûklüler Kızıldeniz'de ve Sa'dîler ise Atlas Okyanusu'ndaki sahillerinde Portekizliler ile diğer ikisi ise daha ziyade İspanyollar ile Akdeniz'de mücadele etmek durumunda kaldılar. Bunlardan ikincisinin karşısına Garp Ocakları adını verdiği Cezayir, Trablusgarp ve Tunus'ta kuracağı üç idari düzen ile çıkacak olan Osmanlı Devleti bu hedefine yaklaşık yarım asırda ulaştı ve akabinde onlara yapılacak her müdahaleyi doğrudan kendisine yapılmış saydı. Nitekim bu yeni yapılanmanın teşkili sırasında özellikle Cezayir Beylerbeyliği çoğu zaman İstanbul'dan yardım almadan Trablusgarp ve Tunus'a İspanya ve diğer Avrupalılardan gelen saldırıları imkân buldukça engellemekteydi.

Cezayir'de Beni Mezganne ile Zeyyâniler başlangıçta İspanyol tehlikesini bertaraf etmek için müstakil Osmanlı denizcileri olan Barbaros kardeşlerin Tunus tarafında kendilerine yardım edebilecek etkinlikleri hakkında bilgi sahibi olunca hemen onlara müracaat ettiler. Onların da bu tür çağrışı tereddütsüz kabulleri ve bölgeye gelişlerinin halk nazarında aşırı kabul görmesi üzerine bu defa onlardan kurtulma yoluna gittiler. Düşmanları ile işbirliği yapıp hem bu bağımsız denizcilerin tebaası oldukları Osmanlı Devleti'ni bölgeye yaklaştırmamak, hem de II. Beyazıt zamanından itibaren Endülüs'ten Mağrib'e başlatılan yoğun Müslüman göçünü istemediler. Onların bu akıl almaz tavrı sonlarını hazırladı ve Memlûklüler gibi yok olmaktan kurtulamadılar.

Tunus sahilleri İstanbul ile resmi bağlar kurmadan önce de müstakil Osmanlı denizcilerinin ilk sığınaklardan olmuştu. Hatta Barbaros Hayrettin kaptanıderya yapılmasını takiben 1534'de ilk önce burasını ele geçirmiş, ama 10 ay 24 gün sonra Hafsî-İspanyol işbirliği yüzünden terk etmek zorunda kalmıştı (Cezar, 1958: II, 925-29. Danişmend, 1948: 25). 1538'de Barbaros Hayrettin Paşa'nın Preveze Deniz Savaşı'nı zaferle

---

hayatından sonra ülkesine dönünce başından geçenleri yazan Alonso de Salamanca'nın kaleme aldığı yazmayı esas alarak yazdığı makalesini esas almış ("La Perdida de la goleta y Túnes 1574 y Otros Sucesos de Historia Otomana, Narradas por un Testigo Presencial: Alonso de Salamanca", *Annaquel de Estudios Árabes*, V. 3, Madrid 1992).

tamamlaması, Kuzey Afrika'nın Osmanlı Devleti ile ileride kuracağı kalıcı temaslar için önemli bir gelişme oldu. Şariken'in büyük bir donanma ile başkent Cezayir'e saldırısının büyük bir fiyasko ile neticelenmesi bölgede umutları gidererek artırdı. Tunus sahilindeki Mehdiye şehrinin de önce Turgut Reis tarafından yerli idareden 1550 yılında alınması, ardından bu hamleden ciddi rahatsızlık duyan ve bölgedeki nihai hedefleri için büyük engel gören İspanyollara kısa süreliğine bırakmak zorunda kalsa da 1551'de Trablusgarp'ı kurtarıırken tekrar geri alması önemli bir aşamanın tamamlanmasıydı (Kavas, 2003: 387-389). Cerbe adasındaki aynı düşmanın işgaline yine Piyale Paşa ve Trablusgarp Beylerbeyi Turgut Reis tarafından 1560 yılı Mayıs ayında son verildi. 1569'da ise Uluç Ali Paşa tarafından Tunus şehri halkının Hıristiyan vesayeti altındaki zulümden bir an evvel kurtulma talepleri üzerine 35 yıl sonra bir kez daha alındı ve iki buçuk yıl idare edildi. Ama İnebahtı sonrası yapılan bir hamle ile yeniden kaybedildi. Bundan böyle Osmanlı Devleti'ne bölgede gerçek anlamda tutunması için Halkü'l-Vâdî kalesini almaktan başka çözüm kalmamıştı. Dahası Mağrip'te bir kangrene dönüşen ve kuruluşundan itibaren üç asır Avrupadan gelen tüm tehlikelere direnmiş bulunan Hafsî Hanedanının geleneksel siyasetini tamamen değiştirip ülkesini istila edecek düşmanlarıyla işbirliğinde sınır tanımaz hale gelmesinin önüne geçilmesi gerekiyordu. Öyle ki Osmanlı Devleti'nin bölgedeki Avrupa tehlikesini önlemeye yönelik kurmaya çalıştığı kalıcı düzenin gecikmesinin baş müsebbibi oldu. Aynı dönemde Fas'ta hüküm süren Sâdî hanedanı Avrupalılara karşı istisnâî bir iki teşebbüsü hariç genelde Osmanlılarla işbirliği yapmayı tercih ettiği için kendi varlığını en az bir asır güven içinde daha devam ettirdi ve yerini başka bir yerel güç olan Filâlî ailesine bıraktı.

Akdeniz'de rekabetin kızıştığı bir dönemde yaşanan Tunus Savaşı ile ilgili ilk kaynaklar kadar geç dönemde yazılan eserlerdeki mevcut bilgiler incelendiğinde dahi bu büyük mücadelenin özellikle bizim tarihimiz açısından önemi üzerinde yeteri kadar durulmadığı görülür. Zira Osmanlı Devleti'nin daha önceki büyük savaşlarından Sırp Sındığı (1364), Birinci Kosova (1389), İstanbul'un Fethi (1453), Otlukbeli (1473), Çaldıran (1514), Ridaniye (1517), Mohaç (1526) ve Preveze Deniz Muharebesi (1538) gibi tarihine önemli başarılar olarak yazılanlar arasında bunun da bilinmesi gerekmektedir.

Avrupalıların uzak diyarlara ulaşabilme hedeflerinin önündeki en ciddi engel olarak gördükleri güçlü rakipleri Osmanlılar, Doğu Avrupa'da olduğu gibi artık Kuzey Afrika'da da tüm varlıklarıyla ortaya çıkıp kalıcı idari yapılanmalarını her geçen gün adım adım şekillendiriyorlardı. Endülüslüler gibi içine düşürülmeye çalışıldıkları esaretten kurtulmak isteyen Mağrip'teki yerli halkın yardımına Türkler koştular. Bunların ani müdahalesi özellikle Tunus şehri ve çevresinde nüfuz sahibi Hafsî Sultanlığını bazı kısa fetret dönemleri hariç 1206-1574 yılları arasında yaklaşık üç buçuk asırdan fazla bir dönem muhafaza ettikleri bölgedeki iktidarını ilk defa tamamen kaybetme telaşına sevk etti. Kendilerine tahtlarını korumada yardımcı olacak düşmanları İspanyolların öncülüğündeki Avrupa'dan gelen destekle özellikle 16. yüzyılda defalarca birlikte hareket etmeyi çıkarlarına uygun gördüler. Dahası savaşın kaderini belirleyecek seviyede az veya çok bir nüfuz sahibi olduklarını birçok defa da tecrübe ettiklerinden çoğu ihanet anlamına gelen tüm siyasi girişimlerinin ne anlama geldiğinin bilincindeydiler. Mağrip'te İslâmiyet'in yayılışından itibaren ilk defa bir yerel hanedan bu kadar büyük ihaneti kendi Müslüman halkına 40 yıl ısrarla ve aralıksız yaşatmakta sakınca görmüyordu.

Osmanlıların Batı Akdeniz'deki İlk Etkinlikleri

II. Beyazıt'ın saltanatının son yıllarında Akdeniz'e açılan ilk Osmanlılar arasında en meşhurları Barbaros kardeşlerdir. 1505 yılında ilk durak yerleri olarak bugün Tunus'a bağlı Cerbe adasını seçmişlerse de ilerleyen yıllarda daha güvenli buldukları Halkül-Vâdî'yi daha muhkem kale olması dolayısıyla bölgedeki kalıcı varlıkları için tercih etmişlerdi (Dunant, 1858: 17). Hafsî Sultanı IV. Muhammed (1494-1526) ile yaptıkları anlaşmaya uygun olarak aldıkları ganimetin beşte birini ona vermeleri karşılığında bu kalenin bulunduğu sahili kullanmalarına izin verdi. Geçmişte böyle bir ganimet görmeyen Hafsî emiri başlangıçta onların varlığından epeyce memnun oldu (Esad Efendi: Varak 6b). Ancak düşman elindeki Bicâye'yi kurtarma aşamasında barutları tükendiğinde anlaşma gereği Hafsî Sultanından yardım istediler. Kendilerine bunu vermek bir tarafa hiç beklemedikleri bir gelişme ile İspanyolların Halkül-Vâdî'yi kuşatmalarının önünü açtı. İç limandaki Osmanlı gemileri de dere yatağındaki suların çekilmesi üzerine karaya oturdular. Düşman bunu fırsat bilip bunları yakınca Osmanlı denizcileri batıda 60 mil mesafedeki Cice'l'e çekildiler (Kâtip Çelebi, 1980: 40-43). Bu teşebbüs

onları İspanyollar ve diğer düşmanlarına karşı mücadeleden vazgeçirmedi ve Barbaros Kardeşler, Akdeniz'deki seferlerini ara vermeden sürdürdüler. Önce bugünkü başkent Cezayir'de hüküm süren Beni Mezganne reisi Selim Ettûmî'nin yardımına gittiler ve bu vesileyle ilk defa buraya ayak basmış oldular. Ardından 1518 yılında Cezayir'in batısındaki Tilimsan merkezli Zeyyâniler'in İspanyol istilasına karşı yardım talebine gittilerse de bunların bir müddet sonra tavır değiştirip düşmanları ile işbirliğine girmesi üzerine yaşanan çarpışmada Oruç Reis şehit düştü. Bunun üzerine geriye kalanların faaliyetleri bir müddet Tunus sahillerine kaydı. Kısacası bu ilk etkinlik yıllarında Yavuz Sultan Selim, Mısır'ı alana kadar bunlar güneybatı Akdeniz'de Avrupalı denizcilere göz açtırmadılar (Kâtip Çelebi, 1980 (I): 44-45).

Kuzey Afrika'yı adeta Avrupalı dindaşlarının mülkü gibi gören Papalık ve onun hizmetindeki İspanyol tehlikesi karşısında önceleri gönüllü olarak Akdeniz'de denizcilik yapan Barbaros kardeşlerin etrafında mücadele eden Türkler daha sonra Osmanlı Devleti'nin hizmetine girince izleri asırlarca kalacak yeni bir sürecin ilk adımlarını attılar. Artık onlarca sene devam edecek bir mücadele müstakil denizcilerin Avrupa devletleri ile vur kaç tarzından Hıristiyan âlemi ile Osmanlıların öncülüğündeki Fas'tan Mısır'a kadar tüm Müslüman güçler arasında zaman zaman da büyük savaflara dönüşerek devam etti. Endülüslü Müslümanlardan Akdeniz'in güney sahillerine kendi imkânları veya Türk denizcilerinin yardımlarıyla geçip yerleşenler Osmanlı Devleti'nin bölgedeki en büyük destekçisi olurken yerel halk da genel olarak başlarındaki bazı zorbacı emirlerinin baskısından kurtuldukları İspanyollara karşı İstanbul'dan yana tavır alıyordu.

Bölgedeki Müslümanlarla tüm işbirliği çabalarına rağmen her ikisi de Mağrip kökenli ve birçok yönleri ile birbirleri ile yakınlık içinde bulunan Cezayir'deki Zeyyâniler ile Tunus'taki Hafsîlerin İspanyol Kralı Şarlken ile işbirlikleri, Barbaros kardeşleri zor duruma düşürüyordu. Oruç Reis'in vefatıyla yerine geçen kardeşi Hızır Reis, ki bir müddet sonra Barbaros Hayrettin Paşa adıyla bilinecek ve yerli idarecilerin ikiyüzlü davranışlardan rahatsız olup Cezayir halkına bölgeye gelişinden itibaren kendilerini düşman işgalinden koruduğunu, kalelerine 400 top yerleştirdiğini, artık başlarına kimi istelerse onu hâkim yapmalarını, kendisinin ise bölgeden ayrılacağını söyledi. Halk bu teklif karşısında ısrarla kendilerini terk edip gitmemesini isteyince Barbaros da bölgedeki varlıklarının kalıcı olabilmesi

için Cuma günü camilerinde Osmanlı Padişahı adına hutbe okutmaları şartıyla kalmaya karar verdi ama İspanyollarla işbirlikleri, birincisinin iktidarına son verilince özellikle Tunus tarafındakilerin ihanetleri duracak gibi değildi (Kâtip Çelebi, 1980 (I): 51).

İspanyollar 1509 yılında Vehran'ı (Oran), 1510'da ise Bicâye'yi işgal etmelerinin ardından Berberiler düşmana karşı dayanıklılıkta, Araplar gibi varlık gösterecek kadar güçte değillerdi ve epeyce zayıflamışlardı. Barbaros Kardeşler'in 1516 öncesinde Batı Cezayir sahillerine gitmeleri eskiden kendilerini korumak için ellerinde tuttıkları bugünkü başkent Cezayir'e adeta birleşik konumdaki Penon adacığına yerleşen Hıristiyanlardan zarar gördükleri için yerli halkın önderi Şeyh Selim Ettûmî'nin ve Tilimsân'daki Zeyyânî Emiri Ebû Abdullah Muhammed'in davetleri üzerine olmuştu. Hızır Reis gördüğü ihanetler yüzünden mecburen önce Cicel'e yerleşti ve Osmanlı Devleti ile 1518 yılında gücünü birleştirmeye karar verdi. Kendisi konumu itibariyle Cezayir sultanı olarak kabul görse de o bundan vazgeçip devletin himayesine girdi ve Yavuz Sultan Selim onu dayılık unvanıyla taltif etti ve bir miktar da askeri kuvvet verdi. Cezayir'de daha bu dönemde Osmanlı Devleti'nin hâkimiyet hakkı iddia etmesi söz konusudur. Kanuni Sultan Süleyman da en güçlü rakibi Şarlken'e karşı Barbaros'a Osmanlı donanmasının kaptanlığını vererek onun geçmişteki faaliyetlerini mükâfatlandırdı (Dunant, 1858: 17).

Osmanlıların Tunus'a bilfiil müdahalesinin başlangıç yılı olan 1534'den idaresine kesin olarak aldığı 1574 yılına kadar burada Hafsîler adına V. Muhammed (1526-1543), III. Ahmed (1543-1569), kısa süreliğine amcası Mevlay Abdülmelik ve bunun oğlu Muhammed emir oldular. Son olarak da III. Ahmed'in oğlu VI. Muhammed (1573-1574) yıllarında hüküm sürdü. İlk ikisi uzun yıllar süren iktidarlarında İspanyollara sırf tahtta daha fazla kalabilmek için fırsat verip Tunus halkına zulmü reva gördüler. Dahası bölge insanların talepleri doğrultusunda yardıma gelen Osmanlıların tüm Mağrib şehirleri gibi Tunus'u da İspanyol işgalinden kurtarma isteğini reddederek kendi iktidarlarını korumaktan başka bir şey düşünemez oldular. Barbaros Hayreddin Paşa'nın Cezayir'deki Zeyyânî tecrübesinden sonra burasını 1534'te Osmanlı sınırlarına katmasını hazmedemeyen dönemin Hafsî emiri 10 ay 24 gün sonra Müslümanlar için düşmanlıktan başka bir hedefi olmayan İspanya Kralı Şarlken ile görüşüp idaresindeki yerlerin korunmasını istedi ve kuklası olarak burayı yönetmekte bir sakınca görmedi. Kendi elleriyle İspanyolların

Halkü'l-Vâdî'ye yerleşmesine izin verdi. Eğer onun desteği olmasaydı İspanyollar bölgeye gelip tutunamazlardı.

Tunus'un Osmanlı İdaresine Geçişi

Kanuni Sultan Süleyman tarafından kaptan-ı deryalığa getirilmeden önce Kuzey Afrika sahillerinde uzun yıllar yerel halkla işbirliği halinde İspanyol işgaline karşı mücadele eden Barbaros Hayrettin Paşa, Tunus'taki Hafsîlerin de Zeyyâniler gibi bölgenin geleceği için sıkıntı oluşturduğunu biliyordu. Bilhassa V. Muhammed'in kardeşlerinden ikisi hariç diğerlerini öldürtmesi ile bu endişe en üst seviyeye çıkmış, hayatta kalan iki kardeşten Reşid'in önce Trablusgarp'a, ardından Cezayir'e giderek Barbaros'a sığınması ise ortamı iyice germiştir. Bir taraftan güç kullanarak kardeşinin iadesini almayı denerken diğer taraftan da hediyelerle donattığı bir heyeti İstanbul'a bir mektupla göndererek barış yoluyla verilmesini talep etti.

Bölgedeki gelişmeleri yakından takip eden Kanuni Sultan Süleyman, Barbaros Hayrettin'i İstanbul'a davet edince Reşid'i beraberine alıp geldi. İspanyolların Kuzey Afrika konusundaki yaptıklarını, ileride de neler yapabileceklerini bildirdi ve bilhassa Tunus ile ilgili anlattıklarını beraberindeki misafiri de dinledi. Fakat yaşanan şartların hassasiyeti ile kendisine bağlanan maaş ve iyi muamele yeterli görülüp geri gitmesi uygun görülmedi. Ama Barbaros Hayrettin Paşa bu arada Osmanlı donanmasının başına getirilmesinin ardından hemen sefere çıkması gerekince yanına onu da alarak Tunus'a doğru yola çıktığı yönündeki haberler önceden herkese duyuruldu. Yöre halkı Halkü'l-Vâdî'de toplanınca Hafsî emiri V. Muhammed tahtını bırakıp kaçtı ve halk yeni duruma sevindi. Emir ailesi ile beraber sahip olduğu mallarını alıp Arap kabile reislerine sığındı. 1534 yılında Barbaros derhal emirin sarayına geçip bu şehrin huzurunu bozup karıştıranları idam ettirdi. Ancak Reşid'in onun yanında olmadığını öğrenen halkın bir kısmı kendisine karşı direnç gösterince Osmanlı birlikleri onlarla savaşmaktan çekinmediler ve ahaliden 3000 kişinin bu gereksiz çatışma yüzünden boş yere öldüğü bazı kaynaklarda zikredilmektedir (Bois, 1886: 69).

Bu hamle ile Osmanlı-İspanyol rekabeti bir kez daha kendisini gösterirken iki taraftan birisi Akdeniz'in güney sahillerinde tutunacak ve yenilen bölgeden çekilecekti. İspanya öncülüğünde Avrupa'nın asıl korkusu Osmanlıların bundan böyle sadece Kuzey Afrika'da değil, İtalya

sınırları içinde idaresinde tuttuğu bazı yerlerin dahi Barbaros Hayrettin Paşa'nın eline geçmesi tehlikesi karşısında önce Tunus'un gerçek sahibi olması gerekiyordu (Dunant, 1858: 18).

Tunus'ta Birinci İspanyol İşgali

Tunus'ta Cezayir'dekine benzer bir şekilde Osmanlı idaresinin kurulması bölgedeki tüm dengeleri değiştirecek bir gelişmeydi. Hafsîlerin iktidardan uzaklaştırılmaları bölgedeki İspanyol menfaatlerinin başlamadan bitmesi, Akdeniz'de seyahat edecek gemilerin özellikle doğu tarafına geçemeyeceği demektir. İtalya da bu arada Tunus üzerinden her türlü saldırıya maruz kalabilecek kadar tehlike hattına girmiş oluyordu. Dahası Hafsîlerle işbirliği yapmayan yerel kabilelerin yakın gelecekte Osmanlı güvencesine girerlerse itaat etmeleri imkânsızlaşacaktı. Barbaros Hayrettin Paşa Hafsî-İspanyol dayanışmasının kilit ismi ve tahtını bırakmak zorunda kalan V. Muhammed'i bulmaları için Arap şeyhlerine mektup yazdı. Devrik emir ise o günlerde boş durmayıp Kayrevan'dan savaşçılar bulup Tunus'a saldırttı. Çıkan çatışmadan netice alamayan Hafsî emiri tekrar kaçarken onunla hareket eden yerliler ise Barbaros'a bağlandılar. Fakat bu henüz bir başlangıçtı ve uzun zaman alacak özellikteydi. Çünkü V. Muhammed boş durmadı ve tahtını kurtarmak için geçen her gün için 4.000 altın vermeyi vaat ettiği Şarlken'i tahrik ederek ülkesine İtalya, Portekiz ve Malta'dan askerler sevk edilmesini sağladı. Kısa zamanda deniz tarafından İspanyolların devamlı destek göndermesi ve içeride bazı işbirlikçilerin hala eski emire bağlı kalmaları Osmanlı varlığını tehlikeye sokabilecek seviyedeydi (Kâtip Çelebi, 1981: 68-69). Aslında Hafsî Sultanının bu tavrı bazı İspanyollarca tasvip edilmemiş ve Şarlken'e halkının kendisinden nefret ettiği birini tahtında tutmak yerine Tunus'u doğrudan İspanya'ya bağlamayı dahi tavsiye etmişlerdi (Cezar, 1959: III, 1256).

İspanya ciddi anlamda Tunus'u Hafsîler adına geri almaya karar verdi. Ancak o dönemde arası açık olan Fransa kralı Birinci Fransuva (François Premier) Osmanlılara karşı savaşacak bu Avrupa ordusuna açıkça destek vermedi. Fakat İspanyol birlikleri Marki de Guest ve Duc d'Albe'nin, Almanlar Maximilien de Pietro Buen'ın, İtalyanlar Prens de Salerne'nin ve Portekizliler de Infant Don Luis'nin komutasında Barbaros Hayrettin Paşa'nın birlikleri ile çarpışmak üzere müşterek bir Avrupa ordusu oluşturuldu. Marki de Mondejan da 1500 kişilik atlı birliğine komuta

edecekti. Tüm birlikler Cagliari limanında 1535 yılı Haziran ayının ilk 15 günü içinde hazırlandı ve 16. gün Tunus sahilindeki Kartaca tarafına yöneltiler. Osmanlı birlikleri ise gerekli hazırlıklarını tamamladı, Şariken'e düşman olan Birinci Fransuva'nın Barbaros'a verdiği ve sırtlarında Fransa'nın sembolü zambak resimleri olan 140 topu yerleştirdi (Pavy, 1894: 334).

Kâtip Çelebi bu sefere 20.000 İspanyol askeri geldi derken birçok kaynak 25.000 kişilik bu kuvvetin 400 gemi ile sevk edildiğini bildirmektedir. Tunus halkının çoğu din yolunda mücadele etmeyi ihanet içindeki emirleri ile beraber olmaya tercih edip Barbaros Hayrettin Paşa'nın yanında savaştılar. Ayrıca Fas Sultanının da yardımıyla çölde yaşayan Arap kabilelerinin desteği, özellikle de Cezayir'deki en iyi Osmanlı askerleri buraya getirilerek her türlü saldırı önlenmeye çalışıldı (Esad Efendi: Varak 4b). Tunus şehri sahiline 267 yıl önce Haçlı seferi için gelen Saint Louis'nin çıkarma yaptığı akıllarının köşesinde hep kayıtlıydı ve yaptıkları her hamleyi adeta onun intikamı gibi düşünüyorlardı. Osmanlılar adına ise Barbaros Hayrettin Paşa'nın 8.000 askeri ve Araplardan destek birlikleri vardı. Çok abartılı bir sayı olarak Tunus'ta 4.000 ile 25.000 arasında Hıristiyan esir vardı denmektedir. Danişmend bunların 10.000 civarında olması daha muhtemeldi demektedir ki sonuçta bu kadar insanın bağlandıkları zincirlerinden kurtulup İspanyolları desteklemek üzere Türkleri arkadan vurmaları savaşın kaderini değiştirdi (Roy, 1880: 104). 4 Temmuz günü Halkü'l-Vâdî için saldırı başladı ve 10 gün sonra 14 Temmuz'da burası düşerek Osmanlı ordusu Tunus şehrine çekilmeye karar verdiyse de sur kapıları kapandığı için bu mümkün olmadı. Yıllarca uğruna mücadele ettiği ve ele geçirdikten sonra da bırakmamaya kararlı olduğu Tunus için her türlü fedakârlığa hazırды ve aralıksız bir şekilde 31 veya 32 gün İspanyollara karşı zaman zaman şehir dışına da çıkarak düşmanla savaşması yeterli olmadı (Esad Efendi: Varak 5a).

Tunus ve çevresi düşmüş ve Hafsî-İspanyol ortak yönetiminde kalmak şartıyla idaresi mevcut Hafsî emiri V. Muhammed'e bırakılmıştı. Bu arada Halkü'l-Vâdî kalesi yıkılarak buranın enkazı Tunus gölünü Akdeniz'e bağlayan kanala dökülerek göl ile deniz bağlantısı kapatıldı.

17 Temmuz günü Tunus şehrine başlayan saldırının ardından ertesi gün şehrin kapıları içeride tutulan Avrupalı esirlerin hapisten çıkarılmalarıyla hepsi açıldı ve üç gün dünya tarihinde görülmemiş bir yağma ve kıyım

oldu. Bazı kaynaklar 30.000 derken çoğunluğun ifade ettiği üzere her yaştan 70.000 Müslüman hunharca öldürüldü, hayatta kalanların yarısı esir edilirken sadece şehirden erken ayrılanlar canlarını kurtarabildiler. Hafsî Emiri V. Muhammed, 21 Temmuz günü Şariken ile girdiği şehirde her taraf kokmaya başlayan cesetlerle doluydu. 6 Ağustos günü tahtına kavuşmanın sarhoşluğuyla İspanya Kralı Şariken'e her yıl bazı kaynaklarda 12 bin sikke olarak da ifade edilen 60.000 düka altını ödemeyi taahhüt eden ve tüm savaş masraflarını ödemesi anlamına gelen bir anlaşmayı imzalamaktan çekinmedi. Dahası İspanyollar Tunus sahillerinde serbestçe mercan avlayabilecek, burada tutulan tüm Hıristiyan esirler serbest bırakılacak ve herhangi bir engelle karşılaşmadan yeni kiliselerle manastırlar inşa edebileceklerdi. Vaat edilen bu şartları yerine getirme konusunda da Halkü'l-Vâdî kalesine Don Bernardino de Mendoza isimli bir komutan askerleriyle yerleştirildi. Hafsîlere ait Bizerte ve Bûne şehirleri de Ağustos ayı ortasında Hafsî-İspanyol ortak kararıyla Sicilya'ya bağlandı. Tunus'un iç kısımlarındaki halk bu durumu kabullenmedi ve özellikle Kayrevan, Sûs, Sifâkus ve Manastır'da İspanyol vesayetindeki Hafsî emirliğine isyanlar başladı (Pavy, 1894: 335).

Tunus'un 40 Yıl İspanyol Vesayetinde Kılması

Hafsî emiri V. Muhammed ülkesinde İspanyol üstünlüğünü sağlatması dışında Halkü'l-Vâdî kalesine onların yerleşmesine müsaade etmesi daha büyük sıkıntılar için zemin hazırladı ve onlar her fırsatta esir alıp kötü muamelelerde bulunurlarken kendileri Hıristiyanlardan artık esir de almayacaklardı. Özellikle limanlarında Avrupalılara karşı gönüllü mücadeleyi sürdüren tek güç konumundaki Türk denizcilerini kovması gelecek için en tehlikeli adımlardan birisiydi. Hıristiyanlara inanç hürriyeti ve yeni kiliseler ile manastırlar inşasına izin vermesi ve 12 at ödemeyi kabul etmesi gibi aşağılayıcı şartların kabulü özellikle sahil şehirlerini isyan seviyesine getirdi (Roy, 1880: 105).

V. Muhammed kaybettiği tahtını tekrar elde etse de kendisine bu güveni aslında Halkü'l-Vâdî'ye yerleştirilen İspanyol askerleri sağlıyordu. Bu sürenin yaklaşık son 10 yılında Tunus şehrinde tahtı tamamen İspanya'nın himayesindeydi. Halk onun zulmünden kurtulmak için oğlu III. Ahmed'i tahta oturtunca bu defa baba-oğul birbirleriyle savaşmaya başladılar. Babası yenilip oğlunun askerlerinin eline düşünce gözlerine mil

çektirdi ama onun ilk fırsatta İspanya kralı Şarlken'e sığınmasına engel olamadı, ama artık İspanyollar ondan umutlarını kestikleri için hiç ilgi göstermediler ve sıkıntılar içinde öldü.

Bizerte, Kayrevan ve Mehdiye Şehirleri Halkının Osmanlıları Tercih ve III. Ahmed'in Hafsî Emiri Olması

Bizerte şehri halkı İspanyolların Hafsîlerle vardıkları anlaşmaya rağmen her iki tarafa da mesafeli davranıp aralarındaki anlaşmayı kabul etmedi. Öyle ki 1537'de Sicilya kral naibi Terranova Markizi yeniden itaat sağlamak için bir donanma ile gönderildiyse de Müslümanların güçlü direnci karşısında geri çekildi. İki yıl sonra 1539'da Ceneviz asıllı olduğu halde o yıllarda İspanyollara çalışan Andre Dorya bir donanma ile gelerek Sus, Sifakus ve Manastır şehirlerini İspanya'ya bağlasa bile buraların halkları devamlı başkaldırıp yerel idareciler ile İspanyol yöneticiler arasında el değiştireyordu (Marie, 1878: 94).

1540 yılına gelindiğinde ülkenin en önemli şehirlerinden Kayrevan merkezli diğer tüm yerleşim yerlerindeki başkaldırıların önü alınamamıştı. Barbaros Hayrettin Paşa'nın İstanbul'a gitmesinden sonra bölgede etkili konuma gelen Turgut Reis ile kurulan bağlantılarla sahilin en hayati konumdaki ve Fatımîler tarafından kayalık küçük bir yarımada üzerine çift surlarla inşa edilen Mehdiye şehri Hafsîlere bağlı yerli idarecisinden alınarak Osmanlı denizcilerine karargah yapıldı. Hafsî emir Kayrevan'a hâkim olma hırsı yanında bu son gelişmeden korkup Augsburg'ta bulunan Şarlken'in yanına giderken hazinelerini de Halkü'l-Vâdî'deki İspanyol komutan Don Francesco de Tavar'a emanet etti. Tunus'tan ayrılışının hemen ardından Babülcezîre Şeyhi Ömer Cibâli'nin tahrik ettiği ve batılıların Hamed, Hamida dedikleri oğlu Ahmed, III. Ahmed adıyla Hafsî tahtına oturdu. Bunun üzerine İtalya'da Napolili Lofredo isimli komutan idaresinde 1.500-2.000 kişilik bir birlikle Tunus'a geri döndülerse de ilk hamlede yenildiler. Bu arada Halkü'l-Vâdî'deki İspanyol birliği de yeni gönderilen birliklerle desteklendi.

III. Ahmed de babası gibi halkın nefretini kazanmakta gecikmedi ve buna rağmen Hafsîler adına tam 25 yıl üç ay 15 gün iktidarda kaldı. Onun da babası gibi Halkü'l-Vâdî'de İspanyol askerlerini tutması Müslüman halkı çok rahatsız etmekteydi. Böylesine hassas bir durumda bölgedeki yaşanan gelişmeler hakkında Barbaros Hayrettin Paşa döneminin aksine İstanbul'a

yeterli bilgi gelmiyordu. Orada kendisine gerektiğinde yardımcı olacak bir idare olduğu kanaati dahi vardı ve 16 Aralık 1559 (16 Rebiülevvel 967) günü Hafsî emirine bir mektup yazarak şayet İspanyollar sekiz sene önce Osmanlı idaresine giren Trablusgarp'a saldırarak olurlarsa orayı korumak için gönderilen Kaptan Piyale Paşa ve Turgut Reis'e yardımcı olması istendi. Oysaki İspanya'nın himayesindeki birisinden bu tür bir yardımın istenmesi Aziz Samih İlder'in ifadesiyle bölgede ne olup bittiğinden haberdar olunmaması bakımından büyük bir eksiklikti. Zaten Tunus halkından bir heyet de 1563'te (h. 971) İstanbul'a kadar gelerek Halkül-Vâdî'deki İspanyol varlığını sona ermesini istemesi bunu gösteriyordu (Cezar, 1959: III, 1256). Bu tür durumlarda Osmanlı tehdidinden çekinen ve heyetten haberdar olan Hafsî Emiri onların isteklerini geçersiz kılmak için başka bir heyet göndermişti. Amacı devekuşu tüyü, zeytinyağı ve diğer hediyeleri ulaştırarak II. Selim'i etkilemek idiye de bindikleri gemi Mezestre'de karaya oturduğu için görevini tamamlayamamıştı (BOA, DHMD, 3/223; 6/483. İlder, 1937: II, 116).

III. Ahmed'in yerine amcası Abdülmelik'i geçirdilerse de 36 gün sonra onun ölümü üzerine oğlu VI. Muhammed adıyla kendini emir tayin edip tahta oturmaya teşebbüs etti. Ancak eski emir III. Ahmed kaçtığı ülkenin iç kısımlarındayken irtibata geçtiği Turgut Reis ve Arap şeyhleri sayesinde tahtına kavuşarak Tunus'un yeni hâkimi oldu.

Diğer taraftan 1541 yılında Turgut Reis'in bölgedeki faaliyetlerinden rahatsız olan Sicilya Kralı Don Juan de Vega Mehdiye'ye saldırıp burayı Osmanlılardan aldı ve kalede ele geçirdiği herkesi esir etti. Mehdiye'ye yerleştirdiği 1.500, bazı kaynaklarda 2.500 askerle burayı iki yılı geçmeyen bir süre Don Alvar idaresinde elinde tutabildi. Malta Şövalyelerine teslim etmek istediye de onlar da Turgut Reis'ten korktukları için idarelerine alamadılar ve tüm tarihi surları diplerine dökülen lağımlarla patlatılarak yıkıldı (Kavas: 2003, 387-389). Turgut Reis burayı kaybetmesine üzülmişse de boş durmadı ve şehri yeniden inşa ettiği gibi Anadolu ve Balkanlar'dan getirdiği aileleri buraya yerleştirdi. Dahası Gaspard De Vallier'in 600 Kalabreli (Calabrais) ve 30 Malta Şövalyesi ile korunan Trablusgarp'ı İspanyollardan kurtarmak üzere 140 yelkenli ile bölgeye gelen Sinan Paşa'nın yardımına koştu. Murad Ağa ile ikisi burayı 1551'de aldıktan sonra merkez üs yaptılar (Pavy, 1894: 336).

Cerbe Adasının İspanyollardan Alınışı

16. yüzyılın ilk yarısında tüm Mağrib bölgesindeki Osmanlı-İspanyol rekabeti giderek arttı. Adeta daimi üstünlük kuramayan iki güçlü devletten büyük oranda galip çıkan Osmanlı Devleti olsa da aslında bilhassa Tunus meselesinin halli için tüm imkânları seferber etseler de bir türlü çözülemedi. İspanya Kralı II. Filip için Akdeniz'deki Türkler, bölgede batılların tabirleriyle “deniz kevgirleri” gibiydiler. Malta şövalyeleri de canını sıkıtiğundan fırsatını bulduğunda onlardan da kurtulmak istiyordu. Juan de la Cerda komutasında ve Sicilya Kral Naibi Jean de Vega'nın yerine geçen Duc de Medina Coeli komutasında 54 savaş galerisi, 60 yük gemisi ile 14.000 askeri 1559 yılı Ekim ayında sefere çıkardı. Rüzgârlar fırsat vermeyince bir kısmı Malta'ya, geriye kalanı da Sirakûse'ye sığındı. Gemilerdeki hasarları gidermek üç ay sürdü ve 1560 yılı Şubat ayında Cerbe adasına yönelip burayı zorlanmadan aldı. Onların kendilerini korumak için yeterli hazırlığı yapmamalarını fırsat bilen Turgut Reis, bu durumdan Kanuni Sultan Süleyman'ı bilgilendirip Trablusgarp'ta kendisini tehdit edenlerin aslında tüm bölge Müslümanlarını tehdit ettikleri sebebiyle acilen yardıma ihtiyaç duyduğunu bildirdi. İspanyol donanması 15 Mart'ta Cerbe'den ayrılınca Piyale Paşa komutasında 86 Türk yelkenli gemisi de üzerlerine gitti ve 19 galeri, 14 taşıyıcı geminin bir kısmı batırıldı, bir kısmı da teslim alındı. İspanyollardan 5.000 kişi de Osmanlılara esir düştü. Amiralleri ise kurtulup Malta'ya sığındı ve diğer sağ kurutulanlarla Mayıs ayında İspanya'ya döndü. Piyale Paşa bu çatışmadan sonra Cerbe adasına yöneldiğinde orada Medina Coeli'nin Don Alvar de Sande komutasında bırakılan epeyce asker vardı. Osmanlı donanması karşısında teslim olmak yerine çatışmayı tercih ettiler ve çoğu etkisiz hale getirildi (Pavy, 1894: 337).

Tunus'un İkinci Defa Osmanlı İdaresine Alınması (1569-1573)

Tunus'un doğrudan Osmanlı idaresine alınması öncesinde Turgut Reis'in komutasında 1565 yılında Malta'ya yapılan sefer de bölgede onlarca yıldır devam eden ikili rekabet açısından önemliydi. Gerçi bu teşebbüs Turgut Reis'in yaralanmasına ve ardından şehit düşmesi yüzünden tamamlanamamıştı. Kısa bir müddet sonra Kıbrıs'ın fethi için gönderilen donanmanın amacı da büyük bir savaş devam ettirmeye yönelikti. Buna

rağmen Tunus şehrinin alınamaması Osmanlı Devleti için Batı Akdeniz ile irtibatın devamına engeldi ve bir an evvel tamamlanması gerekiyordu.

Denizcilik mesleğini Barbaros Hayrettin Paşa'nın yanında tecrübe eden ve 1568'de Osmanlı Devleti'nin Cezayir valisi tayin edilen Kılıç Ali Paşa⁴ bir yıl sonra da 5.000 tüfenkli düzenli birlikle sefere çıktı. Bicâye yakınında Ahmed b. Hasan'ın sipahilerini de topladı ve Tunus şehrine zorlanmadan girdi. Burada dört ay kaldıktan sonra yerine aslen Sardunyalı bir mühtedi olan Ramazan Beyi 1.000 Türk askeri desteğinde kaymakam bırakıp buradan ayrıldı. Barbaros Hayrettin Paşa'nın seferi sonrasında kalınan kısa idareden sonra bu defa iki buçuk yıl başkent Tunus'ta idareyi ellerinde tuttular. Hafsî emiri III. Ahmed ise tahtından olunca doğru Tunus gölü içindeki Şikli (Chickly) adasındaki İspanyolların yanına gitti ve kralları II. Filip'ten tahtını kurtarması için yardım istedi.

İspanya'nın Tunus'u İkinci Defa İşgal Oyunu ve İnebahtı Hezimet

Osmanlı tarih kaynaklarının Sıngın Donanma Harbi, yani Mağlubiyet Harbi dedikleri (Danişmend, 1948: 402) ve Kıbrıs'ın fethinin hemen ardından Papa V. Pi'e'nin önderliğinde Türkleri Doğu Avrupa, Afrika ve Anadolu'dan yok etmek için aralarında anlaşıp yeni bir saldırı yaptılar. Aslında en esaslı onlarca ittifak girişimleri içinde kendileri adına başarı sayılan İnebahtı'da Osmanlı donanması beklemediği bir anda hezimete uğratıldı (Djuvara, 1914: 2, 103-105, 406, 423). Buradaki en ciddi sorumluluğun Sadrazam Sokullu Mehmed Paşa'ya yüklenmesinin sebebi,

⁴ Osmanlı donanmasına 16 yıl kaptanıderyalık yapan Kılıç Ali Paşa İtalyan asıllı meşhur denizcilerdendi. Önceleri Arap olmayan tüm denizciler gibi ona da "uluç" dendi. 1548'de Turgut Reis ile başlayan Osmanlı donanmasındaki görevi 1560'da Piyale Paşa ile Akdeniz'de devam etmiş, 1565'te ise Turgut Reis ile Malta Seferi'ne katılmıştı. Kendisine bu görevlerindeki başarılarından dolayı İzmir Sancakbeyliği verilmişti. Çok geçmeden de 1568'de Cezayir Beylerbeyi tayin edildi. 1569'da Tunus şehrinin alıp Cezayir'e bağladığı gibi 1571'de 20 gemi ile Kıbrıs'ın fethine katıldı. 7 Ekim 1571 günü İnebahtı Körfezinde yapılan savaşa sol kanat komutanı olarak iştirak etti. Bir gün süren çarpışma sonunda bir Haçlı donanması olan Avrupalılar galip gelmişti, ama Uluç Ali Paşa sol kanatta yenilmediği gibi Malta şövalyelerinin kaptan gemisini dahi ele geçirmişti. Dahası 40'ı kendisine ait, bir o kadar da gemiyi düşman tarafından ele geçirdikleri dahil 80 parça ile İstanbul'a dönünce kendisine kaptanıderyalık verildi. Padişah II. Selim de onun "uluç" olan lakabını "kılıç" olarak değiştirdi. Sir Mezelay gibi Avrupalı tarihçiler ondan bahsederken ismini "Ochiali", "Euldj" gibi yazıyorlar. Sokullu'nun donanma için 1572'de 250 gemi hazırlama emrini yerine getirdi ve aynı yılın Haziran ayında denize açıldı. Onun kaptan-ı deryalığından sonra bu kadar üst üste başarı elde eden bir denizci daha olmadı denmektedir.

donanmanın idaresini kara ordularını yöneten İkinci Vezir Pertev Paşa ve Müezzinzâde Ali Paşa isimli iki kaptana vermesi olarak görülür. Onların tecrübesizliği ile gemilerin birçoğu batmış, kaptan-ı derya dahil binlerce asker şehit edilmişti. Ne var ki bir daha toparlanamaz denilen Osmanlı donanması tarihinin en hızlı ve güçlü hazırlıklarından birisini yapıp kara ve deniz birliklerini Tunus seferine çıkarttı.

Osmanlı Devleti Mağrib bölgesinden aldığı haberleri tek yönlü değerlendirmiş ve İspanya'nın her tarafı hareketlendirip topladığı donanma ile Cezayir veya Tunus'a saldıracakmış gibi yaydığı yanlış bilgiye göre tavır takınınca aldığı tedbirler boşa gitmişti. Zira düşman donanması İnebahtı istikametine yönelince burada Kıbrıs Seferi sırasındaki yıpranmalarını tamir etme aşamasındayken hazırlıksız yakalanan Osmanlı donanmasına tarihinin en büyük hezimetlerinden birisini 7 Ekim 1571 günü yaşatmış oldular (İlter, 1937 (II): 117).

1571 yılındaki İnebahtı Deniz Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin yenilmesi Avrupalıları beklemedikleri bir mutluluğa sevk ederek onları çok heyecanlandırdı. İlk hedef olarak yarım asırdır Garp Ocakları adıyla bilinen bugünkü Mısır'dan Fas Krallığı içlerine kadar uzanan ve şimdilerde Büyük Mağrip denilen geniş bir coğrafyadan söküp atamadıkları Türkleri artık dize getirmelerinin önünde herhangi bir engelin kalmadığına iyice inandılar. Özellikle II. Filip'in buraya gönderdiği Don Juan aldığı zaferin sarhoşluğundaydı (İlter, 1937 (II): 120).

Papa 13. Gregoire yakından ilgilendiği Tunus Savaşı'nda İspanyolları desteklemek üzere İtalyan, Ceneviz, Floransa ve Napolili prenslerden destek istendiyse de hiçbirisi müspet cevap vermedi. Katılmalarının temel sebebi, eğer bu savaşı Türkler kazanırsa mücadele Tunus ile sınırlı kalmaz ve gelip kendi ülkelerini de istila edebilirlerdi. İstenen askeri gücü verdikleri takdirde orada yenilip yok edilecek ve ardından tehlike kendi üzerlerine gelince korunma ihtimalleri kalmayacağından emindiler. Özellikle Napoli Kral Naibi Kardinal Granuele, mevcut kuvvetlerinin sadece kendi topraklarını korumaya yeterli olduğunu, Tunus gibi başka bir bölgeyi savunma amaçlı görev alamayacaklarını belirtip gelen teklifi reddetti (Artus, 1662: 735).

Bu savaş için İspanya'nın Messina limanında 100 kadırgası vardı. Don Juan ise Napoli'den bu donanmaya 50 kadırga ile katılınca toplam

150 kadirga ile Tunus'a saldıracakları bilgisi İstanbul'a ulaştı. Dubrovnik beyleri de İspanyolların bu şehre saldırmak için en fazla 150 kadar gemileri olduğu bilgisini II. Selim'e mektupla ulaştırdılar. Bu malumat hemen Piyale Paşa'ya haber verildiği gibi Tunus Beyi Haydar Bey'e de bir hükümle iletildi. Durumun aciliyetine binaen Cezayir-i Bahri Sefid Beylerbeyi Ahmed Paşa'nın ocağındaki kara birliklerini hazırlayıp hemen Tunus'un muhafazasına giderek kendisi ile iyi bir ittifak kurması ve birlikte hareket etmesi 11 Ağustos 1573 günü (12 Rebiülâhir 981) ısrarlı bir şekilde emredildi (BOA, DHMD, n.22/212).

Artus'a göre Tunus Savaşı için İspanyol ordusu oldukça muntazam bir tertibat almıştı. Türk ordusu (Armée Turquesque) ise ona göre iyi durumda değildi. Bir kısmı Modon'da, diğerleri Navarin'de idi ve İstanbul'a her an çekilebileceğini düşünüyorlardı. Kendi orduları ise oldukça mükemmel olup savaşa hazır haldeydi (Mazelay, 1662: 726).

Don Juan Sicilya'nın batı ucundaki Favinyona (Favignana) limanından 7 Eylül 1573'te (10 Cemaziyelevvel 981) ayrıldı. Beraberinde 107 galeri ve 31 harp gemisine⁵ binmiş vaziyette 13.000 İtalyan, 9.000 İspanyol, 5.000 Alman askerle 3.000 hafif süvari olmak üzere toplam 30.000 kişilik bir kuvvet vardı⁶. Ayrıca Floransa ve Venedik adına ikişer gemi bu sefere iştirak etmişti (Mezelay, 1662: 726)

İspanyol ordu düzenine komuta edecek 62 galerinin ortasında üç general vardı ve bunlardan sağ kolda Marki de Sen Krua, sol kolda Malta birliği komutanı Pierre Justinian ve arkada Jean de Cardonne ve Nicolas Donat bulunuyordu ki ordunun hareket yeri olarak Paxa kararlaştırılmıştı (Artus, 1662: 727). İspanyolların Afrika deniz gücündeki 14 gemiden 8'i Papalığın, 6'sı ise Floransa'nındı. Yeni donanmanın gelmesiyle Batılıların Uluç Ali'nin şehre hapsedildiklerini iddia ettikleri Tunus halkından 14.000 kişi şehri terk ederek dağlık ve de çöl bölgelerine çekildiler. Yanlarına çok az erzak alabildiler. Bizerte ise III. Ahmed'in ufak bir müdahalesi ile ele geçirildi. Burayı kardeşi Abdümalik idare etmeye başladıysa da hastalanıp ölünce yerine çocuk yaşta Muhammed isimli oğlu geçti. III. Ahmed halka yaptığı işkenceyi kardeşlerine de reva görüyordu. Bu çocuk yaşta

⁵ Benoist Rigaud, Don Juan'ın deniz gücünü 100 galeri, 30 gemi ve 22 diğer gemi çeşidi ile toplam 152 parça olarak zikretmektedir (Rigaud, 1573: 7).

⁶ Bu ordu hakkında Mezelay ise toplam 292 gemiden ve 15.000 askerin bunlara bindirildiğinden bahsetmektedir (Mezelay, 1662: 726).

kardeşinin/amcasının tenasül organlarını kestirip ardından pazarda diri diri yaktırmıştı. Abdülmalik'e bağlı kalanları da öldürtmüş, içlerinden 40 kişinin cesetlerini köpeklere yedirtmişti. Neredeyse tüm rakiplerini de aynı şekilde diri diri parçalatıp cesetlerini köpeklere yem etmişti. Böylesine vahşi ruhlu olan bir adam, Uluç Ali Paşa tarafından tahtından uzaklaştırınca soluğu Sicilya adasında aldı (Artus, 1662: 733).

8 Ekim günü⁷ İspanyol ordusu Halkü'l-Vâdî'de olmayı hesap etmişti. Ancak Tunus hâkimi ile Osmanlıların barış yapacağı haberini aldı. Bu arada Endülüs asıllı Müslümanlarla da işbirliği yaparak büyük bir kaleyi de ele geçirdiler. 10 Ekim günü karaya çıkıp ordugâhını kurdu. Kolayca Halkü'l-Vâdî'ye çıktıkları gibi en son ele geçirilen kale dahil Tunus şehrini de zorlanmadan aldılar. Türkler ve Morlar bu kadar güce karşı koymak yerine Kayrevan'a ve Bizerte'ye çekilip yardıma gelecek donanmayı ve gelişmeleri biraz uzaktan takip ettiler (İlter, 1937 (II): 120). Gerçi Artus Bizerte'ye giden Türklerin, bu bölgede düşünce şehre giremediklerini belirtir (Artus, 1662: 734). Batılıların Alcasar dedikleri kaleye varınca orada Endülüslü 20.000 Mor Müslüman vardı ve III. Ahmed⁸ orayı Don Juan'ın askerlerinin alması için bırakmıştı. Orduda bulunan Sir Paul Jordan ve Antuan Dorya (Antoine Doria) şatoda kaldılar. Şehirde yağmalanacak bakır, yün, keten, yağ ve siyanür gibi malzemeler ile kaçmaya gücü yetmeyen çocuklar, kadınlar ve yaşlılar vardı. Epeyce masum insanın ellerini pırangaya vurup İspanya'ya götürdüler. Bu arada Bizerte de tamamen yerle bir edecekti. Luc de Sesse Halkül-Vâdî'ye geldiyse de Marsel Dorya kötü hava şartları yüzünden Avusturya limanında kalmıştı. III. Ahmed ise bulunduğu Halkü'l-Vâdî'den Tunus'a geçememişti.

Tunus Savaşı'na sahne olan yerler arasındaki mesafeler dikkate alındığında şehir merkezi denize 12 mil, Halkü'l-Vâdî ile Tunus şehri arası 9 mil (Kâtip Çelebi, 1980 (I): 67), göl kuzeyden güneye 10 mil çapında, Kartaca'dan 15 mil, körfezden 20 mil, Tunus-Bizerte arası 24 mil, Kartaca ile Sicilya arası ise 140 mil mesafedeydi (Rigaud, 1573: 7).

İspanyollar büyük savaş öncesinde çevredeki istihkâm noktaları ile göl içindeki bir ada üzerindeki Şeklî veya Sen Jan adında ayrı bir istihkâm noktasına sahiptiler. Don Juan bu kadar güçle kralının emrini çiğneyip

⁷ Mazelay bu günü 7 Ekim 1573 tarihi olarak vermektedir (Mazelay 1662: 727). Naki de Alonso de Salamanca'nın yazmasında bu tarihin 11 Ekim 1573 günü olduğunu aktarıyor.

⁸ Benoist Rigaud onun adını Mulci Amida olarak vermektedir.

Papa 13. Gregoire'in da kışkırtmasıyla kendi başına buyruk hareket edip burada güçlü bir idari yapı kurmaya kalkıştı. Kaldı ki Papa İspanya Kralı II. Filip'e bir mektup yazarak Kılıç Ali Paşa'nın geçmişte kendisine bağlanan Hafsî Sultanı III. Ahmed'in saltanatına son verdiğini yazmıştı. Eğer Tunus Osmanlıların elinde kalacak olursa bu sadece İspanya'nın değil tüm Hıristiyan alemi için büyük tehlike teşkil edecekti. Zaten bu savaş hakkında ayrıntılı bilgi veren Artus, İspanyol ordusundan bahsederken bazen Hıristiyan ordusu (Armée Chrétienne), bazen de İspanyol ordusu demektedir (Artus, 1662: 725-727). Tunus'daki halkı oradan çıkarmak yerine Halkü'l-Vâdî ile başkent arasına Arapların el-Bastiyyûn dedikleri Bastion şeklinde altı burçlu yeni bir kale inşa ettirdi (Cezar, 1959: III, 1260). Devrik Hafsî emiri III. Ahmed fırsattan istifade iktidarını kurtarma telaşına düştüğünden onun yerine Messina'da yaşayan kardeşi VI. Muhammed'i (İspanyol prensi ve Tunus emiri) hıdivi tayin ettiyse de o sadece bir kukla olarak kalacaktı. Onun sahip olduğu sultanlığın, unvan dışında etkinliği yoktu. Halkı ise fırsat buldukça Osmanlı Devleti'nden yardım istemekteydi. II. Filip bu kararları beğenmeyerek Don Juan'dan geri dönmesini emredince yerine Tunus'a başkomutan olarak Gabrio Serbelloni'yi⁹ bıraktı. İdaresine de 4.000 İtalyan ve Benoist Rigaud'un ifadesiyle Türkleri iyi tanıyan Marki Sen Krua Şatlen Salazar (Marquis Saint Croix Chatelain Salazar) komutasına da 4.000 İspanyol ve 100 kadar süvari verdi. Halkü'l-Vâdî komutasına ise Don Pedro de Carroga bakacaktı. Ancak o Artus'a göre ise 3000 İtalyan ve 3000 İspanyoldan oluşan orduya komuta edecekti ama savaştan anlamamaktaydı (Artus, 1662: 734). Böylece üç başlı bir komuta oluşturuldu ve İtalyanlara Pagano Dorya, İspanyollara Salazar ve Halkü'l-Vâdî'de ise Petro Carrera komutan olarak bırakıldı. Geriye kalan askerleri alarak dönerken Bizerte'yi de işgal edip oraya da bir miktar asker bıraktı. İspanyollar bu zaferlerinden sonra Türklerin bir daha Tunus'a sefer yapamayacaklarına, özellikle bir donanma gönderemeyeceklerine kanaat getirmişlerdi (İlter, 1937 (II): 120).

İspanyol Kralı II. Filip, Türkleri Afrika sahillerinden atmak için tüm gücünü kullanarak İtalya'yı, Malta Şövalyeleri'ni ve himayesinde olan Hafsî hanedanının mevcudiyetini devam ettirmekte kararlıydı. Halkül-Vâdî'deki dövüş bataryalarının desteğiyle İspanyol ordusu karaya çıkarma yaptığı dönemde Tunus şehrini Ramazan Paşa ile beraber sınırlı sayıda Türk

⁹ Mezelay bunun adını Gabrio Cerbellon olarak yazmaktadır.

askeri korumaktaydı. Daha fazla direnmesinin Osmanlı hâkimiyeti adına fayda getirmeyeceğini anlayıp yanındaki 30 topu da bırakıp yerli Arapların desteğiyle Haydar Paşa'nın bulunduğu Kayrevan'a çekilerek mevcut askeri gücünü muhafaza etme taktiğini uyguladı. Tunus şehrinin İspanyolların eline fazla bir savunma olmadan bir kez daha kolayca geçmesini II. Filip bile beklemiyordu. Onun bu seferdeki hedefi Don Juan'ın Osmanlıların kullandığı sahildeki savunma hatlarını yok etmesiyle sınırlıydı.

Hafsî hanedanlığını geri almaya hazırlanan III. Ahmed'in bundan böyle İspanya vesayetindeki bir yönetime çekingen davranması üzerine yerine kendilerine daha yakın gördükleri kardeşi VI. Muhammed'i tahta oturttular. Don Juan ise üzerindeki İspanya'ya bir an evvel dönme baskılarına dayanamayıp Tunus'u İspanya adına idare etmesi için önde gelen komutanlarından Kont Gabrio Serbelloni'yi, Halkü'l-Vâdî'de de P. De Porto Carrero ve Şikli adasına ise Don J. De Zamo Guerra komutasında toplam 5.000 kişi ile bıraktı. Ardından Madrid'de İspanya Sarayı'na dönerek kendisi için olmazsa da kardeşine hediye olarak eskiden sıkça kullandıkları ve Afrika Krallığı dedikleri Mağrib'in en hayati noktasını kazandırmanın sevincini taşımış oldu.

Türkleri bölgeden uzaklaştırma görevi Hafsîler tarafından kuklaları olmayı kabul ettikleri İspanya'ya devredildi. Dahası Tunus'a kalıcı şekilde yerleşmek isteyen Hıristiyan üstünlüğünü kaldırmak için Osmanlı Devleti ile birlikte hareket etmek isteyen yerel halkı da bir şekilde ikna edip karşısına dikmek istediler. Aralarında çıkacak savaş sonrası husumet oluşunca da bir daha Osmanlıları yurtlarına koymayacaklardı. Hafsî-İspanyol ortak yanılığısı bölgede kendi sınırlı içinde iktidarlarını koruma derdindeki bazı mahalli güçlerle II. Filip'in abartılı gösterilen ordusuyla bunun kolayca başarılacağına ciddi şekilde inandırılmalarıydı (İlter, 1937 (II): 120).

1574 yılındaki Osmanlı-İspanyol Savaşının İsimlendirilmesi Meselesi

Batılı kaynaklarda genelde “Tunus Savaşı” olarak isimlendirilen bu büyük hamle bizim kaynaklarımızın bir kısmında daha ziyade Halkü'l-Vâdî¹⁰ Savaşı adıyla zikredilmektedir. İlk önemli kaynak eserlerimizden

¹⁰ Kuzey Afrika'nın Ortaçağ'daki önemli kalelerinden Tunus sahilindeki bu yerin adı Arapça (حلق الوادى) şeklinde yazıldığı için Türkçe'de Halkü'l-Vâdî olarak yazmayı tercih ettik. Fransızların *Goulette* dedikleri bu ismin kökeni İtalyanca “boğaz” anlamına “gola”

*Târîh-i Selânikî*de, *Târîh-i Peçevî*de *Tuhfetü'l-Kibâr*'da bu mücadele için Kâtip Çelebi de Halkü'l-Vâd Seferi demeyi tercih etmişlerdi (Kâtip Çelebi, 1980 (I): 148-151). Nedeni dönemin denizcilik tarihi için buranın çok aşına bir yer ismi olması ve ister istemez yakından bilinip öne çıkmasına dayanıyordu. Günümüzde ise bölge coğrafyasına aşına olmayanlar için burası tarihi değerini büyük oranda kaybetmesi dolayısıyla fazla öne çıkmamaktadır. Konumuz açısından bakıldığında deniz tarafından gelen her müdahale gibi 1574 Savaşı da aslında hem başkent Tunus'un, hem de onun Akdeniz sahilindeki ileri karakolu konumundaki Halkü'l-Vâdî denilen kale çevresinde yapılması sebebiyle, bir anlamda burasının alınmasıyla, merkezi şehrin de fazla direnmeden teslim olması kaçınılmaz bir sonuçtu. Zira bu kale alınamazsa başkent Tunus'un 1534'te önce Barbaros Hayrettin Paşa'nın denizden, sonra 1569'da Cezayir Beylerbeyi Kaptan Ali Paşa tarafından karadan ele geçirmelerinde yaşandığı üzere fazla süre geçmeden kaybedilmesi an meselesi olabiliyordu. Akdeniz sahilinde inşa edilen bu muhkem kalenin varlık sebebi zaten Tunus Gölü'nün 10 km. kadar güneyindeki başşehirin kontrolünü sağlamaya yönelikti. Tarihte yerleşim yeri olarak ortaya çıkışının antik Kartaca'dan da eski olduğu rivayetleri de dikkate alındığında bu şehrin tüm Ortaçağ ve sonrasındaki etkinliği ile 1574'teki Osmanlı-İspanyol mücadelesinin "Tunus Savaşı" olarak adlandırılması son dönem tarihçileri açısından da genelde tercih edilmektedir.

Dikkate alınmasında fayda olan bir diğer husus ise Tunus çevresindeki İspanyol öncülüğünde Avrupa'dan gelen tüm saldırılarda ve de bu savaşın çıkışında Papalığın etkisinin belirleyici olması, hatta bizzat Papa'nın teşvikiyle kendine bağlı tüm güçleri birleştirme gayreti sebebiyle fiiliyatta bir "Osmanlı-Avrupa Savaşı" denmesi de mümkündür. Bu yönüyle de zaten II. Filip'in kendi imparatorluğunun sınırları içinde yer alan Güney

---

kelimesinden gelmektedir ve aldığı küçültme eki ile "goletta", yani "boğazcık" demektir. Zira Tunus şehrinin kuzeyinde 9 millik bir mesafe ile Akdeniz'e uzanan ve başkentini adıyla bilinen gölün bittiği ve yine aynı isimle bilinen körfez kısmına birleşen nokta arasında 28 metre eninde dar bir boğaz oluşturup buradan sağlanan geçit ile denize açılır. Araplar buraya *Halkü'l-Vâdî* adını verirler ki bu da hemen hemen bu eski ismin tercümesidir. Fenikeliler ve Romalılar zamanında buranın kıyısında gemilerin yük alıp boşaltıkları yerler olduğu bilinmektedir. İspanyol işgalinden kurtarıldıktan sonra burası Türkler ile Morların yaşadığı bir mahal iken ilerleyen asırlarda Maltalı ve Sicilyalıların da yaşamak için tercih ettiği bir yer olacaktı. 2014 sayımlarına göre 45 bin civarında kişinin yaşadığı bu stratejik nokta, başkent Tunus'a bağlı bir ilçedir.

ve Orta Avrupa'dan aldığı kara ve deniz güçleriyle Osmanlı ordusuna karşı saldırmamasından hareketle sadece kendi askeri birlikleri ile gerçekleştirdiği bir savaş değildir. Tunus'taki yerel Hafsî hanedanının da içeriden Müslüman birlikleri ile düşmana ciddi destek vermesi yüzünden savaşın tamamı Hıristiyan olmadığından buna genel anlamda bir haçlı savaşı denmemiştir.

Tunus Savaşı için II. Selim'in Donanmayı ve Eyaletleri Hazırlaması

Uluç Ali Beyin 1565'teki Malta Seferi sırasında esir düşen adamlarından Yusuf'un Sicilya'da iken oranın kaptanı Dük Dalp'in donanmasını tüm mühimmat ile hazırladığını ve başına da İspanya kralının kardeşinin geçtiği bilgisi Trablusgarp tarafından bildirilmişti. İstanbul'dan buranın beylerbeyine giden hükümde donanmanın o tarafa yöneldiği, gelene kadar Tunus'ta kalelerin tamire ihtiyaç duyan yerleri varsa tamamlamasını ve bölgeden doğru haberler bildirmesi istendi (BOA, DHMD, n.10). 27 Haziran 1571 (3 Safer 979) günü Cezayir beylerbeyine de hüküm gönderilerek İspanyol gemilerinin Tunus'a yönelip orayı almak istedikleri yönünde alınan bilgiler üzerine buraya dikkat edilmesi ve gerekli hazırlıkların tamamlanması istendi (BOA, DHMD, n.10/8). Aynı gün Dubrovnik beylerinden gelen haberler de dikkate alınarak özellikle Cezayir Beylerbeyi uyarılarak İspanya'nın kendi eyaletine veya Tunus'a saldırma niyeti bildirilerek tedbirli olması istendi (BOA, DHMD, n.10/19).

Uluç Ali Paşa 1569'ta Tunus'u 40 yıllık İspanyol idaresinden kurtarıp buraya komutan olarak 5 Nisan 1573'te (2 Zilhicce 980) Ramazan Beyi bıraktı (BOA, DHMD, n.21/322) ve Hafsî emiri III. Ahmed'i de buradan kovdu. Savaşın önce burada idari bir değişiklik yapıldı ve Haydar Paşa 15 Mayıs 1573'te (15 Muharrem 981) Tunus Beylerbeyi tayin edildi. Böylece Tunus halkının Ramazan Beyi bu makama getirme arzuları ise tutmadı (BOA, DHMD, n.21/323).

İspanyolların beklenmedik bu saldırısı sonrasında Osmanlı Devleti donanmasını yeniden hazırlamaya karar verdi ve kaptan-ı deryalığa 1571'de İnebahtı'daki özel başarısından dolayı II. Selim tarafından Kılıç Ali Paşa geçirildi. İnebahtı hezimetinin onun Halkü'l-Vâdî'nin işgalden kurtarılması için yapacağı seferi geciktirmişti. Üç buçuk yıl önce işgalden kurtardığı Tunus şehrinde huzur dolu bir hayat tesis edilmişti. 15 Mart 1572 (29 Şevval 979) tarihli hükme göre dinî hayat ve medreselerde eğitime verilen serbestliğin devamı için buranın komutanı Ramazan Beyden dikkatli

olması istendi (DHMD, n.10/181). Haliyle Tunus ahalisi kendilerine gayet iyi muamele eden Ramazan Beye beylerbeyilik verilmesi için İstanbul'a bir arıza gönderdiler. Halkı bu şekilde davranmaya Ramazan Beyin de teşvik etmesi muhtemeldi. II. Selim Tunus ile buraya bağlı yerlerdeki âlimlere, saygın kişilere 17 Şubat 1572 (2 Şevval 979) tarihli bir fermanla, Ramazan Bey ile Ali Paşa'ya gönderilen hükümlerle ise Tunus'un yeni bir beylerbeyilik olmadığı bildirildi. Dahası Ali Paşa'nın idaresindeki Cezayir beylerbeyiliğine tabii bulunduğu (BOA, DHMD, n.18/34), Ramazan Beyin de ona vekâleten Tunus'ta kaymakam olarak bulunduğu 11 Mart 1572 (25 Şevval 979) günü yazıldı (DHMD, n.10/167) (İlter, 1937: II, 117). 10 gün sonra da Cezayir'deki yeniçeri ağası, kethüdası, bölükbaşı, onbaşılar ve yeniçerilere yazılan hükümde daha önce Cezayir eyaleti beylerbeyisi tayin edilen Kılıç Ali Paşa'ya kaptanlıkta verilmiş ve Tunus da 21 Mart 1572 (6 Zilkade 979) tarihli hükme göre ona bağlanmıştı (BOA, DHMD, n.12/571).

Tunus'un Osmanlı Devleti'nin tahmin ettiği gibi İspanyollar tarafından yapılması beklenen bir saldırı sonucu işgali zor olmadı. Bu haber İstanbul'a ulaşınca derhal her tarafa bilgi verilerek buranın kurtarılması için gerekli asker, mühimmat ve erzak temin edilmesi emredildi. Sokullu Mehmed Paşa 1573-1574 yılları arasındaki kış döneminde Tunus'u geri alacak ordunun ve donanmanın ihtiyaçlarını teminle geçirdi. Toplanan tüm asker, mühimmat ve erzak 268 kadirga ve kalite, 15 mavna ve 15 kalyon hazırlandı. Anadolu ve Rumeli'den bu deniz seferi için belirlenenlerin 19 Nisan 1574 (27 Zilhicce 981) günü limanlarda bekleyen gemilere bindirilmesi kesin bir dille emredildi. (Ahmet Refik, 1926: 86-95). Donamaya lazım olan kürekçilerin temin edilmesi 30 Mart 1574 (7 Zilhicce 981) tarihli hükümle kadılardan istendi ve veremeyenlerin ise görevlerine son verilerek bir daha da kendileri herhangi bir vazife alamayacaklardı. Cezayir'de Mami Reis, Akdeniz kıyılarındaki gönüllü reislerle kaptan tayin edilince bu savaşa gitmek isteyen yiğit delikanlılarla kalite yaptıracak reisler varsa onları teşvik edeceği gibi kendilerine de akçe yardımında bulunacağı konusu da kadılara bildirildi (BOA, DHMD, n.24/82). Sefer için belirlenen zamana kadar 48 bin kürekçi gelerek gemilere dağıtıldı. Anadolu, Karaman ve Maraş askeri ile yeniçeriler ve deniz askerleri gemilere bindirildi. Ayrıca sağ ulûfe bölümü de bu orduya dahil edildi (Kâtip Çelebi, 1980 (I): 97). Bu kuvvet ordunun Anadolu'dan sevk edilen kısmı olup Cezayir ve Trablusgarp eyaletleri ile bunlar arasında

paylaşılmış durumdaki Tunus'un diğer şehirlerinden savaşmaya gelenler ile başta Rumeli olmak üzere Osmanlı'nın diğer eyaletlerinden sevk edilenlerin sayısı olup toplamı hakkında kesin rakam verilememektedir. Tahmini olarak bir o kadar da bu kuvvetler hesap edilip Osmanlı adına çarpışma alanına sevk edilen ordunun toplam 100 bin civarında olabileceği ifade edilmiştir (Naki 2016: 138).

Sancaklara gönderilen 30 Mart ve 7 Nisan 1574 tarihli hükümlerde asker tedariki ve diğer konulardaki hüküm çok ağır yaptırımlar ihtiva ediyordu. Zaman zaman bu tür görevlendirmelerde ihmaller olduğu, işin ciddiyetini anlamayıp kolay zannedenlerin varlığı biliniyordu ki belki bunlara geçmişte müsamaha da edilmiş olabileceğinden sert ihtarlar da bulunuluyordu. Hükmün yazılışının üzerinden iki hafta geçmeden 12 Nisan 1574 günü herkesin bulunmak zorunda olduğu yere varmış olunacaktı. Eğer gemiler gelip de oraya vaktinde yetişilmeyip bu seferden geriye kalanlar sorumluluklarını peşinen üstlenecekler en ağır siyasî kararlar karşılığını kesin surette bulacaklardı. 1574 senesi hiçbir sene ile kıyaslanmayacaktı, dahası bilmeme, işitmeme gibi bahaneler kabul edilmeyecekti. Sancak kadıları içinde henüz kürekçisini göndermeyen varsa, şayet livada çingenelerden kürekçi yazılanlara da her türlü yardım edilerek bunları acilen gönderip istenilen tarihte limanlarda hazır bulunacaklardı. Bu konuyu ciddiye almayıp ihmalkâr davranarak kürekçileri sahillere gönderemeyen kadılara II. Selim bir daha devlet görevi verilmeyeceğini emretti. Kadıların bu konuda çekingenlik yapmadan gerekeni yapmaları, bu emri sancaklarda hangi gün alındığı ve muhataplarına da ne zaman bildirildiğinin de hemen bildirilmesi kendilerinden istendi (BOA, DHMD, n.24/82).

Tunus Savaşı için serdar ve kara birliklerine komutan tayin edilen Vezir Sinan Paşa¹¹ beraberinde Kılıç Ali Paşa ile 15 Mayıs 1574 (23 Muharrem 982) günü II. Selim'in elini sarayda öpüp Eminönü iskelesine gelerek donanma İstanbul'dan hareket etti ve Çanakkale boğazını geçip Akdeniz'e ilerledi (Selânikî, 1970: 115). Fransız tarihçi Bois bu donanma için mükemmeldi diyor (Bois, 1573: 71). Hatta II. Selim döneminin en büyük

¹¹ Koca Sinan Paşa (ö.1596) Yemen ve Tunus fatihi olarak bilinir. Osmanlı Devleti'nin en kudretli sadrazamlarından birisidir ve beş ayrı defa geldiği bu görevi toplam sekiz yıl beş ay yürüttü. 1569'da Yemen'i Osmanlı idaresine bağladığı gibi 1574'te ise Tunus'un fethi için 300'den fazla gemi ve bunlara bindirilen 45 bin kadar asker ile Kılıç Ali Paşa ile sefere çıktı.

deniz kuvveitinin bu donanma olduğu dahi ifade edilmişti (Cezar, 1959: III, 1259). Haziran ayı içinde Klavria (Kalabre) kıyısına yaklaşılarak buradaki Toprakhisar kalesini ve Messina'yı vurup yağmaladıktan sonra düşmana ait büyük bir gemiye denk gelip içindekileri ganimet olarak aldıktan sonra yaktılar. Beş gün daha denizde ilerleyip Kuzey Afrika sahillerine ulaştılar (Kâtip Çelebi, 1980 (I): 97). Tunus'un doğusundaki yarımadaanın doğu tarafında yer alan Kelibiâ'daki kaleyi tamir edip bir miktar asker yerleştirdiler (Peçevi, 1981 (I): 402). Bazı kayıtlarda 14 Temmuz, genelde ise 22 Temmuz 1574 (2 Rebiülâhir 982) günü Halkül-Vâdî çevresine çıkarma yapıp ordugâh kurdular ve toprak siperler açtılar. Sinan Paşa da otağını deniz kıyısına kurdu. Vakit geçirmeden üç koldan saldırıya geçildiği bir sırada ateş alan barutlar yüzünden çok sayıda askeri öldü. İspanyol savunması da dirençli olduğundan kolay başarı sağlanamıyordu. Serbelloni devamlı yardım almaya devam ederse kuşatma aylarca sürebilirdi (Artus, 1662: 735). İspanyolların tüm Osmanlı askerlerinin bir ayda alabileceklerini düşündükleri su kulesi derhal ele geçirildi. Sinan Paşa'nın bulunduğu taraftaki gümrükhâne kulesi kolayca alındı. Artus'a göre topları kalenin etrafına yerleştiren Serbelloni bulunduğu yeri terk etti ve sadece Halkül-Vâdî'deki kaleyi korumaya çalıştı. Tunus şehri tarafından gelen Mor birlikleri burayı kuşatınca birçok defa dışarı çıkarak epeyce Müslümanı öldürttü. Ama bu kalenin düşmemesi için göl üzerinden de İspanyol birliklerine destek göndermeye devam ettiler. Türkler bunu hemen fark edip üzerlerine tüfekçileri yerleştirdikleri kayıkları birbirine bağlayıp şehir ile Halkül-Vâdî arasındaki irtibatı adeta kara hattını kapatır gibi kestiler. Kalenin içine girilince ele geçirilen düşman askerleri etkisiz hale getirildi, sadece Serbelloni yaralı olarak ele geçirildi ve sakalından tutularak Sinan Paşa'nın yanına getirildiğinde ona dokunmayıp beraberinde tuttu (Artus, 1662: 735).

Hammer, Tunus Savaşı'na katılan Osmanlı ordusunda 7.000 yeniçeri, 7.000 sipahi, Suriye'den düzensiz 6.000 asker dahil toplam 40.000 kişi vardı demektedir. Divan-ı Hümayun defterlerindeki kayıtlarda Rumeli'den sevk edilen askerlerin sayısı belirtilmediği için net bir rakam vermek zordu. *Tuhfetü'l-Kibâr*'da ise sadece Anadolu, Karaman ve Maraş askerlerinin sevk edildiği belirtilmişti (İlter, 1937 (II): 122).

O günlerde Tunus Beylerbeyi Haydar Paşa da gereken hazırlıklara girişmiş ve çevreden savaşıacak kimseleri toplamıştı. Yerli halkın nasıl

davranacağını öğrenmek için özel adamlarını gönderdi. Ayrıca düşmanının ne durumda olduğunu öğrenmek ve gerekirse de taciz etmek üzere özel bir birlik görevlendirdi. Hatta Tunus şehri dışına çıkan bir düşman birliğine saldırınca onlar ellerindeki silah, mühimmat ve çadırlarını bırakarak sur içine kaçmışlardı. 900'ü atlı, 4.000'i piyade 5.000 civarında askeri vardı. Türkler şehre saldırınca adamları dağıldı ve yanında sadece 60 atlı kaldı (Artus, 1662: 735). Bu çatışmada Hafsî Sultanı Mevlay VI. Muhammed tüfikle iki yerinden yaralanmıştı. Elde edilen bu başarı vesilesiyle Haydar Paşa'dan memnuniyetin ifadesi olarak kendisine bir hilat gönderildi (BOA, DHMD, n.24/75).

Tunus: Hafsîler, Osmanlı Cezayiri ve Trablusgarp'ı Arasında Üç Parçalanmış Şehir

Son zamanlarında sadece başkent Tunus ve Bizerte'de hüküm süren Hafsîler dışında Osmanlılar Tunus ülkesinin batısını Cezayir Beylerbeyliği ile doğusundaki Kayrevan, Sûs ve Manastır şehirlerini ise Trablusgarp Beylerbeyliği idaresinde tutmaktaydılar. Aziz Samih İlder'e göre Mağrib'in bu bölgesindeki coğrafi konum çok iyi bilinmediği için şehirlerin hangi eyalete bağlanacağı konusunda İstanbul'un da tam bilgisi yoktu. Devlet o kadar önemli işler arasında bunları da çözüme kavuşturma durumunda kalıyordu. Tunus ve Kayrevan'ın önde gelenleri İstanbul'a mektup göndererek Trablusgarp'a tabi olmak istemediklerini bildirdiler. Buranın beylerbeyi Cafer Paşa idaresindeki şehirleri Tunus'a bıraktığı 24 Haziran 1571 (Selh Muharrem 979) tarihli hükümle olumlu karşılandı. Kayrevan ve Tunus'a bağlı yerlerden Trablusgarp idaresinde olanlar geçmişte olduğu gibi Tunus'a bağlandı (BOA, DHMD, 17/3). Bu durum üç gün sonra 27 Haziran günü Cezayir beylerbeyine de haber verilerek geçmişteki gibi Kayrevan ve Tunus'a bağlı yerlerin tekrar buraya bağlanması emredildi (BOA, DHMD, 10/3). Ancak Cafer Paşa bu hükme 13 Ekim 1571 (23 Cemaziyelevvel 979) günü cevaben Sus ve Manastır şehirlerindeki ahalinin Tunus'tan ziyade Trablusgarp'a yakın oldukları için mevcut konumlarının devamından yana olduklarını ısrarla yazdı. İstanbul bu meselenin çözümü için ise donanma ile o bölgede bulunan Vezir Pertev Paşa'ya durumu halk nezdinde araştırıp ona göre karar vermesini istedi (BOA, DHMD, 16/362; İlder, 1937: II, 118).

Tunus'a yapılmaya ihtimali olan bir saldırı karşısında asker ve donanma olarak gerekli hazırlıklara başlanmasına 1572 (980) senesinde karar verildi. Cezayir, Trablusgarp ve Tunus beylerbeyilerine de bu durum haber verilerek Cezayir'deki askerlerin hazırlanarak Tunus hududuna sevk edilmeleri istendi. Buradaki halkın istediği asker konusunda da Pertev Paşa bilgilendirildi. Bilhassa bir örneği Trablusgarp Beylerbeyine 25 Nisan 1573'te gönderilen fermanında II. Selim, Cezayir Beylerbeyine hitaben donanmadaki askerlerin gaza ve cihat için Kuzey Afrika bölgesinde olacağını, Trablusgarp Eyaleti'nin durumdan haberdar edilerek emrindeki askerleri belirlenen yere getirip buluşturmasını önceden haber verdi. Ayrıca kadirge ve diğer gemilerden ne varsa onların da gerekli miktarda asker, mühimmat ve silah ile başlarında onları idare edecek beceride komutanlar tayin edilerek savaşa hazır hale getirilmesi, şehirlerin ve çevrelerinin korunmasının sağlanması, karadan da ordusu ile Trablusgarp Beylerbeyi ile birlikte donanmasının gelmesi de istendi. Tunus'taki komutan Ramazan Bey'e de donanmanın muhafaza etmekte olduğu yere geleceğini asker için gerekli zahire ve mühimmatı hazırlaması emredildi. 5 Temmuz 1573 (5 Rebiülevvel 981) günü vilayetlerdeki kadılara ferman gönderilerek Allah'ın kelamının yüceltilmesi için Müslüman askerlerinin savaşa hazır olduğundan camilerde ve mescitlerde İslam adına fethin ve zaferin elde edilmesi için enam-ı şerifler okutulması emredildi (İlter, 1937 (II): 119, Ahmet Refik 1926).

2 Temmuz 1573 (2 Temmuz 981) günü yazılan fermanla Cezayir ve Tunus'taki Osmanlı birliklerinin her an savaşmaya hazır olmaları (BOA, DHMD, 22/212), İspanyol donanmasının sadece Tunus'a değil Cezayir'e de saldırma ihtimaline karşı kalenin etrafında düşmanın gizlenmesine yarayacak binaların ve bahçelerin tıraşlanması 4 Ağustos 1573'te (5 Rebiülâhir 979) emredildi (İlter, 1937 (II): 119, Ahmet Refik, 1926).

Osmanlı donanması bir kez daha Kuzey Afrika'da büyük bir mücadele için Kılıç Ali Paşa'nın komutasında ve Vezir Pertev Paşa'nın serdarlığında o zamanlar Mora yarımadasının güneydoğu ucundaki Benefşe Burnu'na varınca düşman hakkında bilgi alınması için çalışılmış, bu arada Sıgacak Beyi Ahmed Bey de Cezayir'den bilgi alması için gönderilmişti. Onun getirdiği bilgiye göre Cezayir Beylerbeyi Ahmed Bey o sırada yerli kabilelerden Beni Abbas'ın reisinin isyanını yatıştırdığı için Tunus hududu için emredilen askeri henüz gönderememişti. 1574 yılı Mart ayında ordu

komutanı Süleyman ile Tunus'ta Seydi Ebuttayyib el-Hadâre'ye hitaben Arapça bir yazı gönderilmişti (BOA, DHMD, n.19/123; İltar, 1937 (II): 119).

Osmanlı Devleti'nin Tunus Savaşı Hazırlığı

Mağrip bölgesinden alınan bilgiler ciddi şekilde değerlendirilip hazırlanan donanma Vezir Piyale Paşa'nın idaresinde Akdeniz'e biraz da geç olarak açıldı. Büyük bir donanma ile Akdeniz'de yol alıp geri dönmenin zorluğunu göz önüne alarak kaptan paşa ile işbirliği içinde en yararlı olan ne ise ona karar verip uygulamaları emredildi. Ayrıca bu yönde Cezayir ve Tunus da haberdar edildiği gibi Beni Abbas reisi, Kuku Beyi ile Kayrevan şeyhlerinden Şeyh Mehmed el-Kayrevânî ile Şeyh Ali İbn Amr'a da 14 Şubat 1574 (22 Şevval 981) günü hükümler gönderilerek Osmanlı Beylerbeyilerine yardım etmeleri buyruldu (BOA, DHMD, n.23/291).

Piyale Paşa'nın komutasındaki donanma 3 Haziran 1573 (2 Safer 981) günü 208 kadirga ve 12 mavna ile İstanbul'dan ayrıldı. Avlonya sahiline vardıklarında düşman tarafında bir gelişme olmadı. Piyale Paşa ve Kılıç Ali Paşa, Polye kıyısına varıp birkaç kaleyi ele geçirip orada ele geçirdiklerini ganimet edindikten sonra Venedik idaresindeki yerlere çıkmak üzere iken Osmanlı Devleti ile 7 Mart 1573 barış antlaşması yaptığı (Hammer, 1836 (VI): 436) için oralara dokunulmaması (Artus, 1662: 727), sadece İspanya kontrolündeki yerleri ele geçirilip tahrip edilmesi emredildi. Sicilya ve Napoli'ye saldırmak istedilerse de maalesef ters rüzgârlar buna mani oldu ve 1573 yılı Ekim ayında birkaç gemi zayıtı dışında güvenilir bir limana girdiler (Kâtip Çelebi, 1980 (I): 96-97; İltar, 1937 (II): 120).

Tunus'un ilk beylerbeyi Haydar Paşa şehre saldırı hazırlığındaki güçlü düşman ordusu karşısında Kayrevan'a çekilip yaşananları İstanbul'a bildirdi. İlk taarruzda Kayrevan Şehyî Ali'nin 3.000 atlı ile gelip kendisine iltihak ettiğini, kendinden önceki Ramazan Beyin de bu saldırıda yararlılıkları görüldüğünden onun durumunu İstanbul'a bildirdi ve mükâfat olarak ona Cezayir Beylerbeyliği 7 Nisan 1574'te (15 Zilhicce 981) verildi (BOA, DHMD, n.24/59, 75). Haydar Paşa'nın donanmanın ve ordunun Halku'l-Vâdî'ye doğru hareket ettiği günlerde bölgede Araplar arasında keşif yaparken gönderdiği yerel güçlere mensup 400 kadar tüfekli kişiden kaçanlar Tunus şehrine girip buradaki Hafsî ve İspanyol iki bin tüfenkli ve 20.000 asker üzerine yürüdüler. Bunları darmadağın ettikleri

gibi ateş silahları kullanmaya bile cesaret edemediler. Hafsî Sultanı VI. Muhammed tüfekte iki yerinden yaralanırken askerlerin çoğu kılıçtan geçirildi. Askerlerinin çoğu esir edildiği gibi silahları, mühimmatı ve çadırları ganimet olarak alındı. Beş veya altı bin Arap eşkıyasından sadece 20 veya 30 kişi hayatta kalırken geriye kalanı Tunus şehrine sığındılar ve kapıları kapatıp dışarı bir kişinin çıkmasına müsaade etmediler. II. Selim, Haydar Paşa'nın bu müdahalesini haber aldığıında çok memnun olmuş ve kendisine bir hilat göndermişti. Barbaros Hayrettin Paşa zamanında da ona tabii olan Şeyh Ali kabilesi bu defa da 3.000 süvari ile beylerbeyinin yardımına gelmiş ve ona da destekleri dolayısıyla bir hilat gönderilmişti. Tunus, İspanya idaresinde oldukça burayı kurtarmak üzere Halkül-Vâdî'yi önce alınması için 300 kadar gemi 1574 yılı Mayıs ayı başında yola çıkarılmak üzere hazırlandı. Bu donanma bölgeye varınca Cezayir-i Garp Beylerbeyi Ramazan Paşa, Trablusgarp Beylerbeyi Mustafa Paşa, eski Cezayir Beylerbeyi Ahmed Paşa olmak üzere aynı fikirde ve birlik halinde Tunus'a yönelmeleri veya Penon'u mu almalarının uygun olacağına karar vermeleri, ardından oranın fethini gerçekleştirmeleri 7 Nisan 1574'te (15 Zilhicce 981) istendi (BOA, DHMD, n.24/75).

Tunus'a müdahale edilirken özellikle Venedik ve Fransız gemilerine, muhatap devletler ile anlaşmalar yapıldığı için dokunulmayacaktı. Ancak eğer Fransız gemilerine Osmanlılar tarafından bir müdahale eden olursa özürlerinin kabul edilmeyeceği taraflarına bildirildi. 27 Mart 1574 (4 Zilhicce 981) tarihli bir hükümle bu konu Cezayir beylerbeyine de haber verildi (BOA, DHMD, n.24/82).

Tunus Savaşı'nın Başlangıcı

Osmanlı Devleti Tunus Savaşı komutanlığına ve kara birliklerinin idaresine Vezir Sinan Paşa'yı, ona bu konuda en büyük desteği de deniz birliklerine komuta edecek Kaptan-ı derya Kılıç Ali Paşa'yı görevlendirdi. Anadolu ve Rumeli'den toplanan askerler yanında Mısır'dan Fas'a kadar her taraftan destek alınacaktı. Bilhassa en büyük desteği Tunus ve Kayrevan Arapları ile bu bölgeye Osmanlıların Endülüsten getirip yerleştirdiği Mor Müslümanları, Cezayir eyaletindeki Kabililer verdi (Artus, 662: 734).

Tunus Beylerbeyi Haydar Paşa, Cezayir Beylerbeyi Ramazan Paşa ve Trablusgarp Beylerbeyi Mustafa Paşa'nın birlikleri yanında Mısır'dan da gönüllüler savaş alanına geldiler. Sinan Paşa İstanbul'dan gelen ordu

birlikleri ile Halkü'l-Vâdî'yi, ocaklı da denen eyalet askerleri de Tunus şehrini kuşatma altına aldılar. Tunus şehri surlarının büyüklüğü, iç kalenin harap olması, dahası İspanyol askerlerinin bu kadar geniş alanı tutacak kuvvetlerinin bulunmaması yüzünden sadece altı gün buna dayanıp Don Juan'ın başlayıp da bitiremediği Bastion dedikleri Babülbahir siperine çekildiler. Burada savunma için her türlü hazırlığı tamamlayıp toplarla kendilerini emniyete alıp uzun süre dayanma fırsatı yakalamak istediler. Tunus şehrine girip burayı kurtaran Garp Ocakları askerleri bu sipere yönelip kuşattılar (İlter, 1937: II, 124). 14 Temmuz 1574 (24 Rebiülevvel 982) günü Kılıç Ali Paşa komutasında gemiler karadan Tunus'a yaklaşıp Halkül-Vâdî'yi muhasara ettiler (Esad Efendi: Varak 6a).

İspanyollar savaşın aleyhlerine geliştiğini fark edince Bizerte'deki kuvvetlerini Halkül-Vâdî'yi savunmaya getirdiler (Peçevi, 1981 (I): 49). Halkül-Vâdî'nin etrafındaki kalelerde savaş başlamış her iki tarafta en kuvvetli birliklerini bu cephede tutuyordu. Savaş 33 gün geceli gündüzlü devam etti (Uzunçarşılı, 1951 (III): 46-47). 24 Ağustos 1574 (6 Cemaziyevvel 982) günü kalelerin hepsine birden hücumla geçildi. İspanyol muhafızları maddi ve manevi açıdan çokünce ana kale Osmanlıların eline geçti. İçinde kim varsa etkisiz hale getirilirken çok az sayıda kurtulan arasında Hafsî Sultanı VI. Muhammed ile İspanyol komutan da vardı ve hemen esir alındılar. Osmanlıların kayıpları giderek artıyordu ve şehit olanlar arasında iki yeniçeri kahyası da vardı. Savaş kayıpları konusunda rivayetler muhtelif olup Halkül-Vâdî'de 5.000 İspanyol ölürken 2.000 askeri de esir düştüğü rivayet edilir. Ayrıca 500 adet benzerine zor rastlanır top Türklerin eline geçmiş, 190'ı İstanbul'a gönderilirken geriye kalanı Tunus'un muhafazası için yerinde bırakılmıştı. Nihayetinde İspanyolların 40 yılda büyük bir özenle inşa ettikleri kale 40 günde alındı.

Halkül-Vâdî bugün Tunus olarak isimlendirdiğimiz ülkenin Akdeniz sahilinde 30 metre uzunluğunda, 10 arşın genişliğinde küçük fakat sağlam inşa edilmiş bir istihkâm noktasıdır. Her çatışma anında hedef haline geldiği için içerisindekiler boşaltıldıktan sonra altına 30 yerden lağım kazılarak gemiler denizde açıldıktan sonra lağımara dökülen barut ateşlenerek kale yıkıldı (Kâtip Çelebi, 1980 (I): 150-151). Bu kale düştükten sonra altı burcu olan Babülbahir'in komutanlarından Pagano Dorya ve Sinokera'nın dayanmaya karar vermeleri aslında imkânsız

başarmaları demekti. Nitekim direnmeye karar verdiler ve kuşatma sırasında her burcun alınması günler aldı. Eylül ayının 5., 8. ve 11. günlerinde yapılan saldırılardan netice alınamadıysa da Artus bir beşinci hücum da vardı dese de genel görüş dördüncü hücumda İspanyol direnişi kırıldı ve savunmaları yetersiz kaldı (Artus, 1662: 375). Bundan sonra İspanyolların elinde sadece Sen Jak dedikleri adadaki siper kaldı. Kaptan Paşa ve ordu komutanı bunların cesaretlerini dikkate alarak kendilerine dokunulmayacağı sözünü vererek teslim olup gitmelerine izin verdiler (Hammer, 1936 (VI): 278). Pedro Carroga çatışma başlayınca kaleden çıkmak istemediği gibi Napolili Antoine Carafe gibi kendini bir çuvala sarıp denize atlamak isteyenler de oldu. Türklerin ilk savaş birliği denizden kaleye hücumu geçince bir ara bunu püskürtse de kara birlikleri aralıksız saldırılarına devam etse de sonunda esir düşmekten kurtulamadı. Sinan Paşa'nın huzuruna getirildiğinde suratına bir şamar patlattığı rivayet edilir. Ardından atıldığı hapiste veya henüz yoldayken öldü (Dunant, 1858: 19). Serbelloni'nin tek derdi ise kalenin düşmesini engellemek için devamlı destek sağlayarak kurtulma ümidi idi (Artus, 1662: 735). Pegan Dorya Türklerin teslim olması çağrısından ziyade yerlilerin kendisini kurtarmaları sözüne inanarak dört bin altın verdiği dört kişi tarafından kellesi kesilerek bir sopanın ucunda Osmanlı ordusunun komutanına getirdiler. Sinekora ise aynı durumla karşılaşmamak için teslim oldu ve İspanyol kralının hazinesinden aldığı 60 bin dükayı Türklere verdi. Sinan Paşa daha önceden kalede bulunanlara kale düşmeden önce savaştan çekilmeleri şartıyla kendilerine dokunulmayacağını, muhasara anında gelenlerin ise bundan yararlanamayacağını bildirirse de son çırpınılarına kadar çatışmaya devam ettiler ve sadece 50 kişi esaretten kurtulabildi. Kale alınır alınmaz içerideki hayatta kalanlar esir edildiler (Hammer, 1836 (VI): 279).

12 Eylül 1574 günü (25 Cemaziyülevvel 982) Tunus, Halkü'l-Vâdî, Babülbahir ve Sen Jak istihkamlarının ele geçirilme işlemleri tamamlandı. Osmanlı Donanması 18 Ekim 1574 günü (2 Receb 982) İstanbul'a döndü (BOA, DHMD, n. 26/287). 31 Ekim 1574 (15 Receb 982) günü II. Selim Vezir Sinan Paşa'ya Tunus fethinin başarı ile tamamlandığı haberini aldığına dair bir hüküm yazıldı. Hafsî Emiri VI. Muhammed, İspanyol komutan Serbelloni ve diğer esirler İstanbul'a getirildi. Hafsî Sultanına bol tayinat verilerek Yedikule zindanına kapatıldı (Esad Efendi: Varak 6a). Bu savaşta İspanyolların kaybı tüm mevcutlarının yok olması, yani 8.000

kişiden az değildi. Hafsî kuvvetlerinden ne kadar kişinin öldüğü belli değildi. Osmanlıların kaybı da yardımcı ve gönüllülerden olanlar dahil 10.000 kişi idi. Tunus'un zaptı ile birlikte 250 yıllık Hafsî hanedanı da tarihten silinmiş oldu.

Tunus Savaşında Kullanılan Taktikler

İnebahtı yenilgisinden sonra Türklerin Venedikliler ile 7 Mart 1573 günü bir antlaşma imzalamasının zor bir zamanda büyük bir kazanım olarak görüldü. Hatta bazı tarihçiler bu hamlenin Osmanlıları mağlupken galip konumuna getirdiğini ifade etmektedir (Hammer, 1836 (VI): 436). Haliyle Tunus Savaşı öncesinde Avrupalılar arasında bir çatlak oluşmasına sebep oldu. Savaş başlar başlamaz, Osmanlı askerlerinin şehir merkezi ile Halkü'l-Vâdî kalesi arasındaki irtibatı sağlayan kanalda kayıkları birbirlerine bağlayıp üzerlerine tüfekçileri yerleştirerek adeta karadaki gibi engel oluşturup tüm geçişleri engellediler. Gemilerin gönderleri ile serenlerini köprü yaparak birinden diğerine rahat geçmeyi sağlamaları da önemli bir çözüm oldu. Yünleri ıslatıp büyük kayıklara koydukları topların üzerine koyarak atış yapıldığında hızlarını düşürmeleri de önemli bir taktikti (Artus, 1662: 735).

Tarih kitaplarımızda İnebahtı Osmanlı tarihinin çöküşünün ilk adımlarından gösterilir. Eğer Tunus Savaşı bunun öncesinde olsaydı belki haklılık payı daha fazla olabilirdi. Ama üç sene sonra daha büyük bir donanma hazırlayıp deniz savaşı ile kara savaşını birlikte yaparak tüm Avrupa ordusunu darmadağın eden bir devlet henüz kuvvetinin zirvesindedir. Hammer'e göre Tunus Savaşı'nın Osmanlılar adına üç önemli isminden Barbaros Hayrettin Paşa Rum, Piyale Paşa Macar ve Kılıç Ali Paşa da İtalyan idi ve bunlar gibi kimseler yüzünden Osmanlı Devleti Akdeniz'i asırlarca yağmaladı (Hammer, 1836 (VI): 440). Bu görüşüyle de aslında Avrupa'nın yenilgilerinin sebebini çok basit nedenlerde aramaktadır.

Tunus Osmanlı İdaresinde

Tunus'ta da Cezayir ve Trablusgarp gibi bir eyalet olarak başına bir beylerbeyi bulunuyordu. Buradaki kalenin tamiri ve kuvvetlendirilmesi ile silahlarla teçhiz edilmesi yapıldı. Onun idaresinde bir paşa divanı

vardı ve idarenin merkez teşkilatı hükmündeydi. Tüm işler burada görülmekteydi. Vezir Sinan Paşa Tunus'u aldıktan sonra beraberinde getirdiği yeniçerilerden buraya bir miktar asker bırakmaya karar verdi. Özellikle kalanların maaşlarına zam yapılacaktı. Önce içlerinden bir kısmı kendilerinden istenen hizmeti ve neticesinde fethi yaptıklarını, haliyle Tunus'ta kalmak gibi bir niyetlerinin olmadığını beyan ederek Anadolu'ya dönmek istediklerini dile getirerek yapılan teklife itiraz ettiler. Sinan Paşa bu durum karşısında kuloğlu olup gönüllü olarak kalıp üç yılı bölgeyi koruyarak tamamlarsa her birine onar akçe, gönüllü ise 6000 akçelik tımar verileceğini, ayrıca kaldıkları her gün için de dört akçe alacaklarını ilan ettirdi. Onun bu girişimi netice verdi ve yeniçerilerden 4.000'i burada yeni eyaletin muhafazası için kalmayı kabul etti. Kendisi de bu başarılarından dolayı dördüncü vezirliğe getirildi. Bu duyuru üzerine işitenler gönüllü olarak kalmak için müracaat ettiler. Her yüz kişinin başında bir bölükbaşı görevlendirildi. Yeniçeri divanını ise her yeniçeri bölüğünün ortası veya bölükbaşı temsil edilecek şekilde düzenlendi. Beylerbeyi önemli işleri yeniçeri divanı ile danışarak hallederdi. Tamamının komutası yeniçeri ağasının idaresine verildi. Ağalar konum olarak kethüdalardan daha üst seviyeyi temsil ediyorlardı. Hatta oradakilerden seçilip tayin edilenler olduğu gibi 1 Eylül 1579'da (9 Receb 987) Zağarcı Hüseyin gibi İstanbul'dan tayin edilenler de vardı (BOA, DHMD, n.40/105; Esad Efendi: Varak 7b). Beylerbeyileri istedikleri takdirde bunları değiştirme yetkisine sahiptiler. Tunus eyaleti sancaklara ayrılarak her birine sancak beyleri, her birinin idaresine de komutan tayinleri, şerî meselelerin çözümü için ilimde ileri seviyede olan Hüseyin Efendi başkadı olarak görevlendirilirken tüm yerleşim yerlerine de kadılar veya naibleri gönderildi. Tüm görevlilerin ne yapacakları ve ne kadar maaş alacakları belirlenmişti. Osmanlı Devleti'nin tüm eyaletlerinde olduğu gibi has, tımar ve zeamet ile vakıf uygulamaları burada da geçerli kılındı. Düzen kurulduğu gibi Haydar Paşa da beylerbeyi olarak burada kalmaya devam edip donanma ordusu alarak İstanbul'a döndü (İlter, 1937 (II): 125-126).

Tunus dayılarının etkinlik olarak Venedik "dodges" denilen yöneticileri gibiydiler. Divan dayıları, onlar da divan üyelerini seçerdi. Hükümet şekli aristokratik bir yapıdaydı. Beylerbeyileri de Osmanlı Padişahı adına vergi alıyorlardı. Bundan böyle 40.000 piyade asker ve denizde ise 12 gemi ile İstanbul'un hizmetinde olacaktı. Başşehirde 12.000 asker Hıristiyan

esir vardı. Ticaret günlük hayattaki refah seviyesini artıran en önemli geçim kaynağı idi. Burada 100'den fazla medrese vardı. Aynı dönemde Cezayir'deki Hıristiyan esir sayısı ise 50.000 civarındaydı. Bazen dayıların Cezayir tarafından tayin edildiği de oldu. İstanbul'dan yapıldığında bölgede yaşayanlar nezdinde gücü zayıf kalabiliyordu (Dunant, 1858: 20). Tunus eyaletindeki 40 yeniçeri bölükbaşı dışında yeniçeri ağasının bir kethüdası, sekiz çavuşu, hoca da denilen iki katibi ve bir tercümanı bulunuyordu.

Kısacası eyalet divanının düzeni beylerbeyinin, her türlü vergi ve benzeri gelirleri toplama ve rütbelere göre bunları dağıtma görevi emîrulevtanın ve şeri hükümleri tatbik etmekte kaziyülkuzatın görevi oldu. Bu üç başlı düzen, eyaletin güçlü olduğu anlarda sıkıntısız uygulanmış, ancak aralarında üstünlük mücadelesi başlayınca da Tunus'un huzurunun bozulmasında bir araç görevi görmüştü (Esad Efendi: Varak 7b).

Savaş Sonrası Gelişmeler

İspanya Kralı Şarlken'in daima övünç kaynağı ve şeref madalyası gibi gördüğü Halkü'l-Vâdî kalesi ordusunun kendisine aşırı güveni, Osmanlı Devleti'nin burayı geri alma kararlılığını umursamamaları yüzünden kaybedildi. Kale sadece İspanya'nın Afrika'daki emelleri için değil tüm Avrupa için hayati öneme sahipti. Çünkü Türkler ile başları belaya girince sığınabildikleri muhkem bir yerdi. Burayı ele geçirmek için yıllarca savaşmışlar, defalarca tahkim için inşasına devam etmişler, gerektiğinde tamirden geçirmişler, Hafsî hanedanı ile burayı elde tutmak için birçok entrikalar çevirmişlerdi. Mağrip'te görebilecekleri en büyük fetihlerinden birisiydi. Sinan Paşa sadece savaşı kazanmadı, onların gururu gibi kalelerini de yerle bir etti. Dahası Papalığın nüfuzundaki İspanya ile İtalya'nın güç birliği de son buldu (Artus, 1662: 736).

Osmanlılar tarafından bu savaşın kazanılması ise 19. yüzyılın sonuna kadar görüldüğü üzere artık burasının üç asırdan fazla bir müddet Avrupa'nın istilasından uzak tutulması demektir. Endülü's'te mahsur kalan son Müslüman nüfus için onları buraya yerleştirerek kendilerine güvenilir bir vatan bulmuş oldular. İnebahtı talihsiz ve basiretsiz bir kararın neticesinde bir yenilgi idi, ama bundan büyük ders alan II. Selim asıl hedefi olan Tunus'u da Yemen ve Kıbrıs'tan sonra alarak büyük bir itibar elde etti. Bundan böyle La Ligue denilen İspanyol-İtalyan birliği fiilen

bittiği için Kuzey Afrika'da Papalık merkezli bir tehlike kalmadı (Artus, 1662: 736).

Haydar Paşa 1575 yılına (983) kadar Tunus'taki görevine devam etti. Daha üzerinden bir yıl geçmeyen bu eyalette Arap nüfus Osmanlı idaresine çok alışık olmadığı için yer yer başkaldırıları baş gösterdi. 3 Mart 1576 tarihli (2 Zilhicce 983) hükme göre beylerbeyi bunları birbirlerine karşı hasım hale getirip tek güç olarak kendisine karşı gelmelerini engelleyip onları bir anlamda da zayıflattı (BOA, DHMD, n.27). Haydar Paşa'nın yerine ise Recep Paşa 1576 (983)'da Tunus Beylerbeyi oldu ve halk onu daha adaletli bulduğu için kendisinden memnun kaldıklarını İstanbul'a bildirdiler (BOA, DHMD, n.28/73). Ne var ki bu kanaatleri çok sürmemiş, özellikle 1569 (979) yılından itibaren saldırı öncesinde önemli görevler için adı dahi zikredilen Ebu Tayyibülhadâre isimli ileri gelenlerinden bir kişiyi İstanbul'a kadar gönderip burada kendini vazgeçilmez bir konumda tanıttı. Dahası Kayrevan sancak beyliği alacak kadar önemli fırsat elde etmiş, fakat ortalığı karıştırmak için Recep Paşa aleyhinde yazılar yazmaktan geri durmamıştı (BOA, DHMD, n.28/227). Onun başkaları hakkındaki benzer ithamları da İstanbul'da bir müddet sonra yankı buldu ve beylerbeyi görevinden azledildi (BOA, DHMD, n.28/73; İltar, 1937: II, 126). Recep Paşa'nın yerine Haydar Paşa tekrar 1 Ekim 1576'da (8 Receb 984) Tunus beylerbeyi tayin edildi (BOA, DHMD, n.28/231; İltar, 1937: II, 127).

Tunus Savaşı ile birlikte tüm Mağrib bölgesinde kendi kendini idareye muktedir ve genelde İspanyollara direnebilen Fas'taki Sa'dî Sultanlığı hariç tüm Kuzey Afrika Osmanlı idaresine girmiş oldu. II. Selim padişah olarak büyük bir itibar kazanırken Vezir Sinan Paşa ve Kaptan-ı derya Kılıç Ali Paşa da aynı şekilde büyük takdir topladılar (Esad Efendi: Varak 7b).

İspanya'nın 1567'de Endülüste kalan son Müslüman toplumu Avrupa'dan atma teşebbüsü sırasında çıkan ve Mağribli direnişi denen hadise 1570 yılına kadar üç yıl sürdü. Bu direnişe en büyük desteği de Uluç Ali Paşa verdi ve Gırnata'dan zorla uzaklaştırılan Müslümanları kurtarmak için İspanya sahillerini vurarak gemilerine aldıklarını Mağrib'in farklı bölgelerine getirip yerleştirdi. Bu Müslümanlar için en uygun bölgeler de aslında Tunus ve çevresinde bulunuyordu. Kılıç Ali Paşa bunu bildiği için halkın kendinden hoşlanmadığı Hafsî III. Ahmed'i tahtan indirip onun bölgesine Endülüslü mültecileri yerleştirmeye niyetliydi. 1569'da hiç zorlanmadan Tunus şehrini alınca Hafsî Sultanı da Halkül-Vâdî'deki İspanyol kalesine sığındı. Kâtip Çelebi Tunus'un 1570 yılı Mart

ayında (977 Şevval) Hafsîlerden III. Ahmed'den alınarak bu hanedana son verildiğini ve başına buyruk bir devlet yapıldığını yazmaktadır (Kâtip Çelebi, 1980 (I): 135). Endülüs'ten Tunus'a göç dalgası en son 1606-1614 yılları arasında Osman Dayı tarafından yapıldı. Bunun sebebi ise III. Filip'in 22 Eylül 1610 günü Valensiyâ'da yaşayan Mor Müslümanlarına üç gün içinde ülkeyi terk etmelerini emretmesidir. Belirlenen bir limandan 2 Aralık 1610 günü tüm Endülüs ve Murcia'dan, 16 Aralık günü de Aragon ve Katalonya'dan ayrılıp Tunus tarafına geçirildiler. Tunus'ta Osman Dayı bunları gayet iyi karşıladı. Çok iyi bir medeniyetin mensubu olan bu insanlar burada hemen sanayi anlamında gelişme gösterdiler. Zagvan, Süleyman, Testur, Mecezûlbâb ve Teburba şehirlerinin ya kurucuları oldular, ya da buraların mevcut imkânlarını genişlettiler. Tunus'a tarihinde olmayan bir ilim irfan havası verdiler. 30 Eylül 1610 günü Osman Dayı öldü ve yerine damadı Yusuf geçti ve kayınpederinin çizgisini devam ettirerek 30 Kasım 1637'de ölene kadar 27 yıl dayılık yaptı (Pavy, 1894: 342). Tunus'un tabii coğrafyasında olup da bu eyalet sınırları dışında kalanların tamamını buraya bağladığı gibi o döneme kadar Trablusgarp'a bağlı olan Cerbe adası da artık bu eyaletin bir parçası oldu (Pavy, 1894: 343).

KAYNAKÇA

Arşiv Vesikaları

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

İlgili belgelerin künyeleri metin içerisinde yer almaktadır.

Yazma ve Araştırma Eserleri, Makaleler, Ansiklopedi Maddeleri

A. Pavy (1894). *Histoire de la Tunisie*, Alfred Cattier, Tours.

Ahmet Kavas (2003), “Mehdiye (Tunus)”, *TDV DİA*, C. 28, 387-389.

Ahmet Kavas (2006). “Afrika’da Sömürgeciliğin XIX. Yüzyılın İkinci Yarısına Kadar Kurulamamasında Osmanlı Devleti’nin Rolü”, I. Uluslararası Türk-Afrika Kongresi, İstanbul, 103-108.

Ahmet Kavas (2012). “Tunus (Osmanlı Dönemi)”, *TDV DİA*, C. 41, 388-393.

Ahmet Kavas (2012). “Tunus (Şehir)”, *TDV DİA*, C. 41, 400-404.

Ahmet Refik (1926). “Kıbrıs ve Tunus Seferlerien Aid Resmi Vesikalar”, *Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası*: cilt. s.1-2/Haziran, 86-95.

Aziz Samih İltar (1937). *Şimali Afrika’da Türkler*, I-II, Vakit Gazete-Matbaa Kütüphanesi, İstanbul 1936, C. I-II, İstanbul.

Benoist Rigaud (1573). *La conquête de Tunes en l’année présente MDLXXIII par Don Jean d’Autriche, chef de l’armée chrétienne avec autres particulieres observateurs*, Lyon.

E. de Sainte Marie (1878). *La Tunisie Chrétienne*, Bureaux des Missions Catholiques, Lyon.

Emrah Naki (2016). “1574 Tunus Seferi Üzerine Yeni Bir Bakış”, *OTAM*, 40/Güz 2016, 129-144.

İbrahim Peçevi (1981). *Peçevi Tarihi* (I), (haz. Bekir Sıtkı Baykal), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1981.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı (1951). *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 3. c., Ankara.

İsmail Hami Danişmend (1948). *İzablı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Türkiye Yayınevi, C. I-II, İstanbul.

- J. de Hammer (1836). *Histoire de l'Empire Ottoman depuis son origine jusqu'à nos jours*, (Alm.'dan Fr.caya trc.: J.J- Hellert), Bellisard, c. VI. (1547-1574), Paris.
- J. Henry Dunant (1858). *Notice sur la Régence de Tunis*, İmprimerie de Jules Gulliaume Fick, Genève.
- Kâtip Çelebi (1980). *Tuhfetü'l-Kıbar fî Esfâri'l-Bihâr* (I), (Yay. haz: Orhan Şaik Gökyay), Kervan Kitapçılık, İstanbul.
- Maurice Bois, *Expédition Française en Tunisie 1881-1882*, Librairie Militaire de L. Baudoin, Paris 1886.
- Mehmed Esad Efendi, *Hulâsa-i Ahval-i Tunus-i Garbî*, İÜ. Edebiyat Fak. Kütüphanesi, TT, nr.: 6145.
- Mustafa Cezar (1958, 1959), *Mufassal Osmanlı Tarihi*, Tan Matbaası, c. II-III, İstanbul.
- Selânikî Mustafa (1970). *Târih-i Selânikî*, Klaus Schwarz Verlag, Friburg.
- T. G. Djuvara (1914). *Cent projets de partage de la Turquie (1281-1913)*, Libraire Felix Alcan, Paris.
- Thomas Artus (1962). *Histoire générale des Turcs*, c.I, contenant *l'Histoire de Chaldcondyle*, (Latince'deden fr. çev.: Blaise de Vigename Bouborois), Sebastien Cramoisy Imprimerie ordinaire du Roy et de la Reine, Paris.